

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsész tudományi és Művészeti Kar
Történelemtudományi Intézet

Vakolók a lapokon
A dualizmus kori szabadkőművesség megjelenése az
egri sajtótermékekben (1863-1914)

Konzulens
Dr. Pap József
Egyetemi tanár

Készítette
Bollók Botond
Történelem BA szak

Eger, 2024.

TARTALOM

1. BEVEZETÉS	3
2. HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS	4
3. A MAGYAR SZABADKÖMŰVESSÉG TÖRTÉNETE	8
3.1. Az első páholyok Magyarországon	8
3.2. Válságos idők és az emigráció.....	8
3.3. Aranykor a dualizmus időszakában	10
3.4. Hanyatlás időszaka és a szabadkőművesség alkonya.....	11
4. SZABADKÖMŰVESSÉG AZ EGRI SAJTÓBAN	14
4.1. Hírlapok Egerben.....	14
4.2. A szabadkőművesség és Eger sajtója	15
4.3. A szabadkőművesek apostola és a jogakadémia esete	19
4.4. Samassa József egri érsek konfliktusa a szabadkőművességgel	23
4.5. A főreáliskola botránya és a szabadkőműves összeesküvés.....	26
4.6. Samassa József egri érsek és a „szabadkőműves bulvárlap”	31
5. ÖSSZEGZÉS	32
FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM.....	34

1. BEVEZETÉS

A szabadkőművesség mozgalma, mint „a világtörténelem legsikeresebb titkostársasága”¹ már kezdeteitől fogva elméletek és legendák sokaságának szolgált alapjául. Titkolózásuk, rejtélyes rítusaik és szimbólumok mögé rejtett tanításaik gyakorta váltottak ki nemtetszést és felháborodást a laikus, a páholyok működését csak kívülről látó személyek körében. Ennek következtében az átlagember számára sok esetben alakult ki olyan kép a szabadkőművességről, mely messze állt a valóságtól.

Bár a 21. században a szabadkőművesség, mint jelenség nem rendelkezik nagy befolyással, a korábbi évszázadokban meghatározó volt tevékenységük és társadalomra gyakorolt hatásuk. A 18. században terjedt el Európa egészén, illetve Újvilágban, azon belül a frissen létrejött Amerikai Egyesült Államok területén.² Tagjaik közé jó hírű és szabad férfiak kerültek be, akik vallásuktól függetlenül sajátjuknak érezték a felvilágosodás, illetve a humanizmus eszményeit. Páholyokba tömörültek és „munkának” nevezett tevékenységükkel részt vettek a „tudás templomának” felépítésében.³ A 19. század második felében, illetve a 20. század első évtizedeiben már nemcsak a kultúrára és a társadalomra gyakoroltak hatást, hanem a politikára is, a jobb- és baloldali ideológiákra egyaránt.⁴

Magyarországon a szabadkőművesség a dualizmus idején élte virágkorát.⁵ Ebben az időben megközelítőleg 13 ezer tagjuk volt és közel száz páholyuk. Tevékenységük az egyházpolitikai törvények körüli vitákat követően⁶, illetve a polgári radikalizmus erősödésével vált szélesebb érdeklődés tárgyává.⁷ Nyilatkozataik, gyűléseik és munkásságuk gyakori téma volt saját sajtójuk⁸ mellett az országos, illetve a helyi sajtótermékek körében is.

Kutatásom témája a szabadkőművesség megjelenése a dualizmus kori egri sajtótermékekben. Bár Egerben sosem létesült szabadkőműves páholy, mint mozgalom gyakran megjelenik a helyi újságok lapjain. Vizsgálatom tárgya az Érseki Líceumi Nyomdában megjelenő három elsősorban politikai témákat feldolgozó hírlap, az *Eger*, a *Népűjság* – később *Egri Népűjság* – és az *Egri Híradó*. Ezenkívül ezek rivális lapjai, az *Eger és Vidéke*, az azt 1894-ben felváltó *Egri Ujság*, illetve a szintén az érseki nyomda által megjelentetett, egyházi

¹ Pipes 2007: 89.

² L. Nagy 1988: 10–12.; York 1993: 322.

³ Pataky 1967: 5–8.; Ekert 2013: 7–8.; *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Hivatalos Weboldala*.

⁴ Kun 1979: 1–2.; Kántás 2021: 5–10.

⁵ L. Nagy 1998: 53–54.; Vári 2018a: 1.

⁶ Raffay 2011: 95–97.; Vári 2018a: 59.; Ablonczy 2022: 13–14.

⁷ Mucsi (szerk.) 1978: 740–743.; Raffay 2012: 9–11.

⁸ Shön 2000: 176.

témával foglalkozó *Egri Egyházmegyei Közlöny*. Időkerete az *Eger* 1863-as első megjelenésétől az első világháború kitöréséig, illetve az *Eger* 1914-es megszűnéséig tart.

Dolgozatomnak több célkitűzése van. Célom bemutatni Eger városának helyi sajtóját, illetve a dualizmus kori szabadkőművesség történetét. Ezenkívül célom megvizsgálni, milyen kapcsolat áll fent az egri sajtó és a szabadkőművesség között. Ezeket a szempontokat három a sajtóban megjelenő szabadkőművesekhez köthető eseten keresztül is szeretném részletesen bemutatni.

Vizsgálatom előtt fontosnak tartom röviden ismertetni a szabadkőművesség témájához köthető fontosabb magyar kutatásokat és szakmunkákat, ezzel ismertetve, hogy saját munkám hogyan kapcsolódik az eddigi kutatásokhoz. Ezt követően bemutatom magyar szabadkőművesség történetének röviden, illetve ismertetem a feldolgozott hírlapok, majd elemezni fogom a szabadkőművességgel foglalkozó cikkeket, milyen gyakran jelentek egyes újságokban, illetve mely időszakokban volt kiemelkedő a számok és mikor jelentek meg elsőként a hírlapok hasábjain. Végül ismertetni fogok négy Egerhez köthető, az egri sajtóban megjelenő szabadkőműves esetet. A magyar sajtótörténet ismertetése viszont a formai követelmények figyelembe vétele miatt jelenlegi dolgozatomból kimarad.

2. HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

A modern szabadkőművesség szervezeti keretei a felvilágosodás korabeli Angliában született meg 1717. július 24-én, Keresztelő Szent János napján. Ekkor négy már létező páholy képviselői összegyűltek a londoni Szent Pál-székesegyház közelébe eső egyik fogadóban. Itt alapították meg a történelem első nagypáholyát, a *Londoni Nagypáholyt* és választották meg az első nagymesterüket is.⁹ A mozgalom már szervezeti kereteinek kiépülését követően népszerű témaként szolgált a korszak művelt értelmiségi körében. Az 1730-as években bontakozik ki a feléjük irányuló érdeklődés és bizalmatlanság.¹⁰ A kritikai megítélés már kezdetekben megfigyelhető volt, mivel a mozgalom első kritikusai a katolikus egyházi írók közül kerültek ki, de az e féle hangvétel csak a 19. század második felében, a liberalizmus hanyatlásával párhuzamosan vált élénkebbé, és az első világháború után erősödött fel igazán.¹¹

Az első magyar nyelvű írások, melyek érintették a szabadkőművesség témáját, már a 19. század utolsó évtizedeiben és az 1900-as évek elején megjelentek. Egyaránt jelen volt a mozgalmat támogató és ellenző munkák, de többségük jellemzően kritikával fordult feléjük.

⁹ L. Nagy 1988: 7.; Pipes 2007: 88.; Benedek 2020: 7.

¹⁰ Pipes 2007: 87–89.

¹¹ Ablonczy 2022: 14–15.

Gyakran összekötötték a szabadkőművességet különböző társadalmi, gazdasági és politikai problémákkal. Bangha Béla jezsuita teológus *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című munkájában a magyar társadalom romlásának három okát a sajtó korrupciójában, a zsidóságban, illetve a szabadkőművesség tevékenységében látta. Utóbbi kettőt olykor összevonva, zsidó-szabadkőművességgént utalva rá.¹² Hozzá hasonlóan a szintén teológus, Barta Tamás 1873-as írásában a római katolikus egyház álláspontjára hivatkozva tekintette a szabadkőművességet a vallás, a politika és törvényhozás károsító tényezőjének.¹³ A néppárti képviselő, Huszár Károly 1910-ben megjelenő *Szabadkőműves veszedelem* című munkájában a mozgalmat a rozsdához és „gyilkos bacillusokhoz” hasonló „láthatatlan, titokzatos és bujkáló kórsággént” jellemezte.¹⁴

A zömében katolikus elutasító értekezésekkel szemben Arató Frigyes, hasonlóan más szabadkőműveshez írásában a szabadkőművességet egy egész világra kiterjedő, filozófiai, filantróp és progresszív szövetségnek tekintette, melynek feladata a társadalom védelme és gondozása a zülléssel és önzéssel szemben.¹⁵ Az ismert jogász, Somogyi István *A szabadkőművesség igazi arca* című két kötetes munkájában pedig ezeket az állításokat igyekezett megcáfolni és igazolni, hogy a szabadkőművesség célja a társadalom züllésének elérése.¹⁶

Jól látszik, a szabadkőművesség már régóta szolgál témaként különböző munkákban. A korai írások még nem tekinthetők szakmunkáknak, inkább a mozgalmat véleményező pamfletok. Tudományos módszerekkel alátámasztott magyar szakmunkák csak az 1970-80-as évek környékén jelentek meg, melyek igyekeztek választ találni a mozgalom tevékenysége körül felmerülő kérdésekre.

A Pataky Lajosné levéltáros által összeállított *A szabadkőműves szervezetek levéltára* című munkát tekinthetjük az egyik első ilyen szakmunkának, mely tudományos szakszerűséggel közelíti meg a szabadkőművesség témáját. Az 1967-es kötet összefoglalta a dualizmus korában Magyarországon működő és Trianont követően az ország területén maradt páholyok fennmaradt levéltári forrásanyagát. A munkában 484 kötetnyi iratot dolgozott fel, melyek a Belügyminisztérium közvetítésével kerültek az Országos Levéltár tulajdonába. Emellett leírta a magyar szabadkőművesség történetét, a páholyok rendszerének működési elvét, tevékenységüket, illetve munkája rövid ismertetést is tartalmaz egyes páholyok kialakulásáról

¹² Bangha 1920: 27.

¹³ Barta 1873: 60.

¹⁴ Huszár 1910: 1.

¹⁵ Arató 1902: 23.

¹⁶ Somogyi 1929: 15–22.

és működéséről.¹⁷

A következő évtizedekben felélénkült a szabadkőművesség iránti érdeklődés. A téma kutatói több szakmunkát is megjelentettek mind magyar, mind pedig nemzetközi szinten. A 20. századi politikatörténet egyik jeles kutatója, L. Nagy Zsuzsa is több munkájában foglalkozott a mozgalommal. Első szabadkőművességgel foglalkozó írása 1973-ban jelent meg. A tanulmányban a mozgalom két világháború közötti időszakban betöltött szerepét vizsgálta. Emellett a bevezetőben kiemelte, hogy a szabadkőművesség, mint téma a nemzetközi kutatás terén kettős megítélésű, hiányzik az objektív megközelítésmód, illetve a társadalomra gyakorolt hatásainak vizsgálata.¹⁸ 1988-ban jelent meg *Szabadkőművesség* című monográfiája. A műben egyaránt beszélt a szabadkőművesség eredetéről, szervezeti és filozófiai alapjairól, illetve a magyar szabadkőművesség teljes történelméről az első páholyok alapításától egészen a mozgalom 1950. június 12-ei harmadik betiltásáig.¹⁹ 1998-ban megjelent rövid írásában pedig a magyar szabadkőművesség tevékenységét mutatja be elsősorban a dualizmus és első világháború időszakát kiemelve.²⁰

Szintén 1998-ban jelent meg Márton László szerkesztésében a *Szabadkőműves gondolatok* című tanulmánykötet. A kötet több magyar és külföldi szerző munkáját gyűjtötte össze, melyek bemutatták a szabadkőművesség magyar és nemzetközi történelmét. Közülük az egyik legátfogóbb tanulmány Nacsády Péternek a magyar szabadkőművesség teljes történelmét összefoglaló munkája volt.²¹

L. Nagy Zsuzsához hasonlóan a téma elismert kutatója, Berényi Zsuzsanna Ágnes is több szakmunkát írt a mozgalommal kapcsolatban a 2000-es évek folyamán. 2003-as *Adatok a magyar szabadkőműves szervezetek és intézmények történetéhez*, illetve 2006-os *Szabadkőműves páholyok Budapesten* című munkáiban egyaránt beszélt a magyar szabadkőművesség történetéről, az ország területén, elsősorban Budapesten működő páholyok történetéről, illetve ismertebb történelmi személyek kapcsolatáról a mozgalommal. Írásaiban – hasonlóan a téma többi kutatójához – a szabadkőművességet elsősorban politikaitörténeti szempontból és a társadalomra gyakorolt szerepükből kiindulva mutatja be.²²

Az elmúlt pár évben is népszerű témaként szolgált a magyar szabadkőművesség vizsgálata. A legújabb szakirodalomból megkerülhetetlen Vári László neve. Vári munkáiban elsősorban

¹⁷ Pataky 1967: 9–11.

¹⁸ L. Nagy 1973: 329–334.

¹⁹ L. Nagy 1988: 7–24, 40–57, 127.

²⁰ L. Nagy 1998: 53–55.

²¹ Nacsády 1998: 40–61.

²² Berényi 2003: 180–190.; 2006a: 4–9.

nem a szabadkőművesség egészével, hanem a mozgalom tevékenységének egy-egy aspektusával foglalkozott. 2013-ban két kutatótársával elsőként vizsgálták az 1910 és 1929 működő *Magyarországi Szabadkőművesek Reform Páholyát*, mely sokáig ismeretlen volt a történészek számára.²³ Ezt megelőzően 2012-ben részletekbe menően, új megközelítési móddal vizsgálta a Hadik Barkóczy Ilona nevéhez köthető szabadkőműves botrányt.²⁴ 2018-ban két munkája is megjelent a szabadkőművességgel kapcsolatban. A *Magyar szabadkőművesség külföldön* című tanulmányában a mozgalom magyarországi három „sivatagi időszakában” emigránsok által alapított határon túli páholyok működését mutatta be.²⁵ *Szabadkőművesség Magyarországon ma és tegnap* című munkájában pedig amellet, hogy bemutatja a Magyarországon meghonosodott szabadkőműves irányzatokat, leírja, miként változott a szabadkőművesség helyzete a dualizmus korától kezdve, egészen jelenünkig.²⁶ Legújabb, 2022-es tanulmányában pedig a szabadkőművesség első világháborúban betöltött szerepét mutatja be.²⁷

2020 októberében jelent meg a Rubicon szabadkőművességgel foglalkozó száma. A történelmi folyóiratban a téma több kutatójának írása is megjelent, például Benedek Szabolcs, Csorba László, Csunderlik Péter, Kurucz Péter és Péter Róbert munkája is. A tizenkét cikkben a szerzők amellet, hogy részletesen írnak a magyar szabadkőművesség korszakairól, bemutatják a mozgalom eredetét, jelrendszerét, egyes páholytagok kapcsolatát a mozgalommal, illetve a szabadkőművesség és bizonyos meghatározó történelmi események kapcsolatait.²⁸

Végezetül a legutóbbi szakirodalomból fontos kiemelni Ablonczy Balázs 2022-ben megjelent *Száz év múlva lejár? Újabb Trianon legendák* című kötetét, mely a trianoni békeszerződéshez, illetve az azt követő eseményekhez köthető legendák egy részét dolgozza fel. Első, *Vakolók* címet viselő fejezetében a szabadkőművesség első világháborúban és a béketárgyalások alatt végzett tevékenységét vizsgálta. Ablonczy kitért a szabadkőművesek dualizmus kori jelentőségére, a páholyok tevékenységére, a közöttük megjelenő különböző irányzatokra, a korszakban jellemző megítélésükre, belső feszültségeikre, a külföldi szabadkőműves páholyokkal való kapcsolatukra, illetve megítélésükre.²⁹

²³ Vári – Orbán – Péter 2013: 159.

²⁴ Vári 2012: 59–62.

²⁵ Vári 2018b: 93–95.

²⁶ Vári 2018a: 59–62, 75.

²⁷ Vári 2022: 129–130.

²⁸ Gulyás 2020: 72–75.; Csunderlik 2020: 64–69.; Kurucz 2020: 46–51.; Péter 2020: 8–11.; Csorba 2020: 54–56, 60–62.; Benedek 2020: 7.; Tüskés 2020: 36–39.

²⁹ Ablonczy 2022: 14–60.

3. A MAGYAR SZABADKÖMŰVESSÉG TÖRTÉNETE

3.1. Az első páholyok Magyarországon

Mivel a munkám fő témája a szabadkőművesek sajtórepresentációjának vizsgálata, fontosnak tartom röviden összefoglalni a szabadkőművesség hazai történetét a kezdetektől a dualizmus időszakáig.

A Habsburg Monarchia első páholyai Prágában, illetve Bécsben jöttek létre a 18. század közepén. Arról, hogy az első magyar szabadkőművesek, hogyan ismerkedtek meg a mozgalomra több elképzelés is született.³⁰ Korábban a magyar szabadkőművesség kezdetét az 1742-ben alapított bécsi „*A három ágyúhoz*” páholyhoz vezették vissza, melynek tagjai között a magyar elit több tagja is fellelhető volt.³¹ Újabb kutatások viszont azt írják, az első magyar származású testvérek már az 1730-as években csatlakoztak a mozgalom tagjai közé. Közéjük tartozott Eszterházy Pál Antal és Mardel Károly építész. Ők 1733-ban álltak a szabadkőművesek közé, Eszterházy Londonban, amíg Mardel Lisszabonban vált testvérré.³²

A negyvenes évektől kezdve sorban alakultak a páholyok Magyarország és Erdély területén. Közéjük tartozott a brassói kereskedők által alapított „*A három oszlophoz*”, az eperjesi „*Erényes utazóhoz*”, illetve a miskolci „*Az erényes cosmopolitához*” páholyok.³³ Ebben az időszakban több művelt magyar arisztokrata belépett a mozgalomba. Ilyen volt például Széchényi Ferenc, Bessenyei György, Vay Miklós, Berzeviczy Gergely, az Eszterházy család tagjai, illetve Kazinczy Ferenc.³⁴ 1775-ben Draskovich János és Niczky Pál együttesen hozta létre az első magyar nagypáholyt, a *Magyarországi Szabadság Szabadkőművességet*, mely szervezet egészen Draskovich 1787-es haláláig összefogta a Magyar Királyság területén működő páholyok jelentős részét. A nagypáholy megszűnését követően a páholyok irányítását a bécsi *Ausztria Nagy Földesurai Nagypáholy* vette át.³⁵

3.2. Válságos idők és az emigráció

Bár Mária Terézia 1764-ben átmenetileg bezáratta a szabadkőműves páholyokat, a mozgalom megszűnése csupán 1795-ben következett be.³⁶ II. Ferenc német-római császár –

³⁰ L. Nagy Zsuzsa 1988-as *Szabadkőművesség* című monográfiájában a magyar szabadkőművesség eredetét a Galíciában tartózkodó magyar tisztekhez, illetve az Eperjesen letelepülő lengyel emigránsokhoz vezette vissza. (L. Nagy 1988: 12.)

³¹ Pataky 1967: 3.; Nacsády 1998: 41.; Berényi 2006b: 4.

³² Péter 2020: 9–10.

³³ Nacsády 1998: 42–43.

³⁴ Berényi 2006b: 5–6.; Miskolczi 2020: 24–35.; Kurucz 2020: 46–51.

³⁵ Nacsády 1998: 44.

³⁶ L. Nagy 1988: 17.

magyar királyként I. Ferenc – a francia forradalomra és a Martinovics összeesküvésre hivatkozva betiltotta a mozgalom működését országai területén.³⁷ Az ezt követő időszakot nevezik az „első sivatagi vándorlásnak”. A 19. század első felében az ország területén élő szabadkőműves testvérek igyekeztek megőrizni a mozgalom eddig elért eredményeit. Például a börtönből szabadult Kazinczy és Palóczy Horváth Ádám még a mozgalom tagjait is megpróbálták összefogni, de érdemi eredményt nem értek el vele.³⁸ Betiltásukat követően csak 1848-ban, a forradalom és szabadságharc idején, illetve az azt követő évtizedekben kíséreltek meg új páholyokat alapítani. Közéjük tartozott August M. Thoma kereskedő és Lewis Lajos egyetemi tanár. Thoma a forradalmat követően Pesten próbált egy páholyt létrehozni, Lewis pedig az 1860-as évek végéig többször is megpróbálta előre vinni a szabadkőművesség ügyét. Érdemi sikert viszont egyikük sem ért el.³⁹

A neo-abszolutizmus időszakában a külföldön tevékenykedő emigránsok több jeles tagja is megismerkedett a szabadkőművesség mozgalmával. Kossuth Lajost törökországi tartózkodása alatt egy olasz ügyvéd, Adriano Lemni ismertette meg a szabadkőművességgel.⁴⁰ Majd Kossuth ezt követően 1851-ben, amerikai körútja során csatlakozott a Cincinatti városában álló 133. számú páholyhoz. Kossuth célja ezzel a lépéssel az lehetett, hogy a szabadkőművesség nemzetközi kapcsolatát felhasználja a magyar függetlenség ügyének elősegítésére. Csak egy évvel később, Európába való visszatérésekor ébredt rá arra, a szabadkőművesség csak erkölcsi-világnézeti szempontból tud támogatást nyújtani. Ennek következtében Kossuth már nem folytatott aktív páholytevékenységet.⁴¹

A forradalom és szabadságharc több jelentős szereplője is az emigráció során ismerkedett meg alaposabban a mozgalommal. Testvére vált például Franciaországban Türr István, Teleki László, Andrássy Gyula, Itáliában Pulszky Ferenc és Klapka György.⁴² Hozzájuk köthető a svájci *Ister* páholy működése. Az 1863-ban Bernben alapított páholy célja az emigráns szabadkőművesek egymás közti, illetve az anyaország lakosai és a páholytagok közti kapcsolat megtartása és egy esetleges szabadságharc népszerűsítése volt.⁴³ Ezzel egy időben Klapka György a kibontakozóban lévő olasz nemzeti szabadkőművesek támogatásával megalapította

³⁷ Berényi 2003: 181.; 2006b: 6.

³⁸ Berényi 2006b: 6.; Nacsády 1998: 47–50.

³⁹ Nacsády 1998: 51.; Berényi 2003: 182–183.; 2006b: 6–7.; Deák 2006: 1570.

⁴⁰ Ezzel ellentétben Csorba László *Nemzet, Haza, Kalapács* című írásában azt írja, Kossuth már fiatal korában, Kazinczytól is hallhatott a mozgalomról, és 1848-ban belépését tervezte Thoma pesti páholyába. (Csorba 2020: 54.)

⁴¹ Törő 1999: 74.; Csorba 2020: 53–54.

⁴² Ablonczy 2022: 16.; L. Nagy 1988: 50.; 1998: 53.

⁴³ Vári 2018b: 96–99.; Berényi 2003: 181.

az első „magyarországi” *Nagy Oriens*. Célja ezzel a magyar szabadkőművesség összefogása volt, de érdemi befolyással nem rendelkezett a hazai testvérek körében.⁴⁴

A Bach-rendszert követő időszakban a különböző irányzatokkal megismerkedő szabadkőműves emigránsok hozzákezdtek a magyarországi páholyalapításnak. Hosszú idő után az első páholy *Szent István* néven jött létre pesten 1861-ben. Az ország területén ez volt az első magyar nyelven működő páholy. Működése viszont rövid életűnek bizonyult. Főmestere, Lewis Lajos a hamburgi nagypáholytól kért működési elismerést. Az engedélyt meg is kapták, viszont a hamburgiak három feltételéből azt, hogy a páholy német nyelven működjön, nem voltak hajlandók elfogadni, így rövidesen megszűnt a működésük.⁴⁵

3.3. *Aranykor a dualizmus időszakában*

A magyar szabadkőművesség úgynevezett aranykorának kezdete 1868-ra tehető. Bár Ferenc József a Lajtán-túli osztrák és cseh területeken érvényben hagyta az 1795-ös tilalmi rendeletet, az 1867-es kiegészítést követően a Magyar Szent Korona Országában törvényessé vált a szabadkőművesség mozgalmának működése.⁴⁶ Az első sikeres páholyalapítás 1868. október 12-én Pesten valósult meg. Ez volt a német nyelvű „*Egység a hazában*” nevű páholy.⁴⁷ Következő évben pedig Türr István közreműködésével jött létre a skót-rítusú, magyar nyelvű „*Corvin Mátyás, az igazság*” nevű páholy. Ezt követte több fővárosi és vidéki páholy, mint például a budapesti *Petőfi*, az aradi *Széchenyi*, a bajai *Honszeretet* és a szegedi *Árpád* páholy.⁴⁸

1870-ben két magyar nagypáholy létesült. Először a János-rendű szabadkőműveseket összefogó *Magyarországi Jánosrendű Nagypáholy* élén Pulszky Ferencel. Majd rövidesen Klapka György támogatásával a skót-rítusú szabadkőművesek is megalapították saját vezetőservüket. Ez volt a *Magyarországi Nagy-Oriens* Joannovics György nagymester irányításával.⁴⁹ A nehézségek ellenére 1886-ban egyesült a két nagypáholy, és megszületett a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy*⁵⁰, vezetőjévé pedig a korábbi nagymestert, Pulszky Ferencet választották. Ekkor harmincegy budapesti, ötvenkettő vidéki és tizenhárom Ausztriából átjáró kőműveseket magába foglaló páholy került a nagypáholy irányítása alá.⁵¹ A nagypáholy jelentős befolyással bírt nem csak az Osztrák-Magyar-Monarchián belül, hanem

⁴⁴ Csorba 2020: 62–63.

⁴⁵ Berényi 2003: 182–183.; 2006b: 7.

⁴⁶ L. Nagy 1998: 53.; Nacsády 1998: 52.

⁴⁷ Aczél 1999a: 126–127.; Nacsády 1998: 53.

⁴⁸ Pataky 1967: 4.; L. Nagy 1988: 51.

⁴⁹ Aczél 1999a: 127.; Csorba 2020: 63.

⁵⁰ L. Nagy 1988: 51.; Aczél 1999b: 134.; Ablonczy 2022: 16.

⁵¹ Nacsády 1998: 54.; Aczél 1999a: 128.

szinte egyedüli nagypáholyként egész Közép-Európában.⁵² Egyeduralma 1912-ig tartott. Ebben az évben, alapították a *Magyarországi Szabadkőművesek Reform Nagypáholyát*, mely bár több településen is rendelkezett páhollyal, működése és befolyása jelentéktelen volt a *Symbolikus Nagypáholy*ához képest.⁵³

A dualizmus korában a szabadkőművesek köréhez összesen 13 ezer fő tartozott. Fontos azonban kiemelni, hogy a tagok egyidejű száma sosem haladta meg a 7500-et.⁵⁴ Kezdetben a testvérek a liberális nemesség, illetve a polgári értelmiség köréből kerültek ki.⁵⁵

A korszakban a mozgalomra egyesületként tekintettek, így a Nagypáholy működését a Belügyminisztériumnak kellett engedélyeznie. Ennek következtében a szabadkőművesség egy progresszív, filozofikus, filantróp szervezetnek minősült, mely nem kívánt politikai és vallási törekvésekben részt venni, céljuk a közerkölcsiség, a művelődés, a szeretet terjesztése és a jótékonyosság, a szegények megsegítése volt.⁵⁶ A Nagypáholy és több páholy is több segélyszervezetet is létrehozott. A Podmaniczky utca 45. számon található nagypáholyházukban működött többek között az *Ingyen Kenyér és az Ingyen Tej* mozgalom, illetve az *Eötvös Levesosztó Társaság* (ELOT). Később biztosítottak itt költségtérítésmentes orvosi ellátást is. A *Könyves Kálmán* páholy kezdeményezésére még az *Önkéntes Mentő Társulat* 1887-es megszervezésében is segítettek.⁵⁷

A páholyok a dualizmus korában három jelentős folyóiratot is működtettek, melyekkel gondolataikat és törekvéseiket osztották meg egymás között és a laikusok számára. Az első az 1871-ben a *Nagy-Oriens* által heti rendszerességgel megjelenő *Hajnal*. A második a szintén a *Nagy-Oriens*hez köthető *Szabadkőműves Figyelő*, amely 1873-ban indult havi két számmal. A *Jánosrendi Nagypáholy* is rendelkezett saját folyóirattal. Ez volt az 1874-ben induló *Kelet*. 1887-től a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* hivatalos folyóiratának címe először *Hajnal* lett, majd 1889-től a *Kelet* címen jelentették meg.⁵⁸

3.4. Hanyatlás időszaka és a szabadkőművesség alkonya

Az 1890-es évek második felében és a 20. század első évtizedeiben változás következett be a dualizmus kori magyar szabadkőművességben. A téma kutatói ezt két okra vezetik vissza.

A Wekerle-kormány által a főrendiház elé terjesztett egyházpolitikai reformokat a

⁵² L. Nagy 1988: 52.

⁵³ Vári – Orbán – Péter 2013: 145–166.

⁵⁴ Vári 2018a: 59.; Ablonczy 2022: 13.

⁵⁵ Mucsi (szerk.) 1978: 740.

⁵⁶ L. Nagy 1988: 51–52.

⁵⁷ Berényi 2003: 190.; 2006b: 8.

⁵⁸ Shön 2000: 176–185.

szabadkőművesség a polgárosodás egyik nagy sikerének tekintette. Ez volt az egyik oka annak, hogy a mozgalom szembekerült az 1895-ben létrejött *Néppárt*tal.⁵⁹ A pártot Zichy Nándor alapította, céljuk vele a liberális egyházpolitikai törvények hatályon kívül helyezése volt. Miután ebben sikertelenül jártak, a katolikus politika restaurálását célozták meg.⁶⁰ A sok tekintetben ellentétes célok következtében a párt és a mozgalom gyakran támadta egymást mind a politikai fórumokon, mind a korszak sajtójában.⁶¹

Másik jelentős változás a szabadkőművesség keretein belül megjelenő polgári radikalizmushoz köthető. A XX. század első éveiben, különösen a koalíciós kormány regnálásától kezdve a fiatalabb generáció tagjai gyors eredményekre vágytak a polgárosodás, illetve az állam és egyház szétválasztásának ügyében. Bár céljaik hasonlóak voltak a konzervatív irányzatéval a radikális szabadkőművesek nagy volumenű változásokat akartak elérni a társadalomban és a politikában.⁶² Ezt erősítette, hogy az 1900-as évek elején több szociáldemokrata és polgári demokrata politikus és értelmiség is csatlakozott a szabadkőművesekhez. Közéjük tartozott, a polgári radikális politika vezéregyénisége, Jászi Oszkár is. Az ő nevéhez köthető az 1908-ben alapított budapesti *Martinovics* páholy, melynek célja egyesek szerint a polgári programok kiépítésének és megvalósításának elősegítése lehetett.⁶³

Ezt követően a magyar szabadkőművességen két irányzatra szakadt. A „konzervatív” – vagy liberális – páholyok a szabadkőművesség nemzeti irányzatát kívánták követni. Elsősorban a hazafias, emberbaráti tevékenységek – szegények megsegítése, oktatás és hasonlóak – végzését támogatták. Ilyen páholy volt például a budapesti *Nemzeti* páholy, a *Minerva* páholy és a szegedi *Árpád* páholy.⁶⁴

A „radikális” vonalhoz tartoztak azok a páholyok, melyek legfőbb célkitűzése a gyors, intenzív haladás volt. Meghatározó volt még a fentebb említett *Martinovics* páholy mellett az *Eötvös* páholy is. A téma kutatói hozzájuk kötik az 1910 végétől működő a *Világ* című lap szerkesztését, melynek írásai gyakran a Nagypáholy nemtetszését is kiváltották.⁶⁵ Azonban jelentős volt még a nagyváradi *László Király* páholy, a *Szeged* páholy, a budapesti *Comenius* páholy és a *Petőfi* páholy is.⁶⁶ A támogatásuk mellett működött a fiatal egyetemistákat magába

⁵⁹ Ablonczy 2022: 13.

⁶⁰ Szabó 2006: 201.

⁶¹ Raffay 2011: 98.

⁶² Mucsi (szerk.) 1978: 740–741.; Ablonczy 2022: 31.

⁶³ L. Nagy 1998: 54.; Mucsi (szerk.) 1978: 742.; Pataky 1967: 4.

⁶⁴ Pataky 1967: 69, 118, 133.; Berényi 2003: 200.

⁶⁵ L. Nagy 1973: 332.; Shön 2000: 189.; Ablonczy 2022: 31.

⁶⁶ Pataky 1967: 61, 94, 136, 144.; Mucsi (szerk.) 1978: 741.

fogadó *Galilei-Kör* is, melynek működését a konzervatív irányzat erőteljesen kritizálta.⁶⁷ A radikális irányzat tagjai támogatták a női egyenjogúságot és a nők felvételüket a szabadkőművesek közé. Jelentős eltérés még a konzervatív irány gondolataival szemben a nemzetiségekről alkotott elképzelésük is. A radikális szabadkőművesek a nemzeti eszmék rovasára igyekeztek a nemzetiségek támogatásának ügyében is eredményeket elérni.⁶⁸

Fontos azonban megjegyezni, bár gyakori volt a belső feszültség a páholyok között, a két irányzat között nehéz éles határt húzni, mivel közös tulajdonságuk, hogy minden páholy a polgári társadalmi fejlődést támogatta. Ennek ellenére a század a bizalmatlanság és a gyanakvás feléjük felerősödött Magyarországon, mely a világháború után szélesedett ki igazán.⁶⁹

Az első világháború alatt a szabadkőművesség tagjai Bókay Árpád nagymester vezetésével a *Nagypáholy* székházában kiegészítő kórházat rendeztek be, megindították a télen működő *Ingyen Tej és Ingyen Kenyér Egyesület* ellátását. Diplomáciai tevékenységük során elítélték az olasz szabadkőművesség „háborús uszítását” és segíteni igyekeztek az osztrák-magyar hadifogjok helyzetén, illetve megpróbálták a semleges államok szabadkőműveseivel egy békebizottságot létrehozni, de érdemi eredményt nem értek el vele.⁷⁰

A Károlyi-kormány idején a Jászi vezette szabadkőművesek aktívan tevékenykedtek, de ez rövid ideig tartott. 1919-ben a Tanácsköztársaság zárolta a vagyonukat. 1920-ban Trianont követően pedig az ország elveszített területeivel együtt a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* a páholyai jelentős részét is elvesztette. Végül Horthy-rendszer idején nemzetellenesnek ítélték a szabadkőművességet, és 1920. május 18-án Dömötör Miklós belügyminiszter rendeletben betiltotta a működésüket. A *Nagypáholy* székházát lefoglalták, és helyére a *Magyar Országos Véderő Egyesület* (MOVE) és az *Ébredő Magyarok Egyesülete* (ÉME) költözött be. Ezzel a dualizmus kori szabadkőművesség által felépített rendszer megszűnt⁷¹ és a későbbi évtizedekben tevékenységük nélkülözhetővé vált Magyarországon.⁷²

⁶⁷ Csunderlik 2020: 64–69.

⁶⁸ Berényi 2003: 200–203.

⁶⁹ Ablonczy 2022: 31–32.

⁷⁰ Berényi 2003: 202–203.; Ablonczy 2022: 26–38.

⁷¹ Ablonczy 2022: 37–38.; Berényi 2003: 203.; Szabó – Kántás (szerk.) 2019: 5–6.; Zmák 2023

⁷² Vári 2018a: 59–60, 76.

4. SZABADKÖMŰVESSÉG AZ EGRI SAJTÓBAN

4.1. Hírlapok Egerben

Kutatásomban a dualizmus kori Egerben kiadott politikai és egyházi hírlapokat vettem vizsgálat alá. Eger sajtója hosszú múltra tekint vissza. Kiemelt jelentőséggel bírtak itt az *Érseki Liceum Nyomdájából* származó periodikák. Ezek közül az első rendszeresen megjelenő hírlapok már 1860-as évek elején megjelentek. 1860 szeptemberében indult az *Egri Értesítő*, majd ezt váltotta két évvel később az *Egri Posta*.⁷³ Utóbbit pedig 1863 júliusában követte a regionális hetilap szerepét betöltő *Eger*.

1863. július 2-án jelent meg Eger városának legsikeresebb politikai periodikája, az *Eger Vida* József szerkesztésében.⁷⁴ Az újság nem csak a város olvasóközösségében rendelkezett népszerűséggel, hanem Gyöngyösön és Miskolcon is. Szellemiségében a liberalizmussal szimpatizált, de szerkesztősége igyekezett óvatos kapcsolatot ápolni a katolikus támogatókkal, emellett elítélték a szélsőbaloldali radikalizmust is.⁷⁵ 1871-től Vidát a főszerkesztői pozícióban a már szerkesztői tapasztalattal rendelkező Szabó Ignác követte, majd 1878-tól Fekete Ferenc folytatta a tevékenységet. 1880-tól a pozíciót Kiss Imre töltötte be, öt évvel később pedig ismét Szabó lett a főszerkesztő, és az *Eger* 1893-as megszűnéséig ő is maradt.⁷⁶

Az *Egerrel* párhuzamosan futott 1869-től a Luga László által szerkesztett *Népujság*, később *Egri Népujság*. A lap kezdetben tíznaponta, majd 1872-től heti rendszerességgel jelent meg. Szellemisége a keresztény-konzervativizmus felé orientálódott, kritikával viszonyult a kormánypártok szabadelvűségéhez és az írásai vallásos szellemben, népies hangvételben fogalmazódtak meg.⁷⁷ A *Népujság* az *Eger*hez hasonlóan 1893-ban szűnt meg.⁷⁸ Luga László ezt követően kezdett bele egy új lap szerkesztésében. Ez volt az ellenzéki szellemű és katolicizmus felé orientálódó *Egri Híradó*, mely hetente kétszer jelent meg 1910-ig.⁷⁹ Ebben az évben ismét visszatért az *Eger*, ezúttal hetente kétszer Breznay Imre szerkesztésében, egészen 1914-ig.⁸⁰

Ebben az időszakban nem csak az *Érseki Liceum Nyomdájából* kerültek ki politikai témákkal foglalkozó periodikák. 1884 tavaszán indult el az *Eger és Vidéke* című politikai

⁷³ Barna 2014: 17, 26.

⁷⁴ Barna 2015a: 137.

⁷⁵ Klestenitz 2018: 1–3.

⁷⁶ Barna 2015a: 142–149.

⁷⁷ Zbiskné Hering – Zahemszky 1971: 421.; Szecskó 1998: 26.

⁷⁸ Szecskó 1998: 39.

⁷⁹ Zbiskné Hering – Zahemszky 1971: 421.; Klestenitz 2018: 8–10.

⁸⁰ Világ, 1911. december 29. 8-9.

hetilap az ügyvéd, Gáspárdy Gyula szerkesztésében.⁸¹ Szellemissége liberális volt és elsődlegesen a város művelt polgárságát és értelmiségiit tekintette célközönségének. 1894-től kezdve új néven, *Egri Ujságként* jelent meg.⁸² Az új lap kezdetben a kormánypárttal szimpatizált, majd a századfordulót követően az ifjabb Andrássy Gyula vezette Alkotmánypárttal. 1908-tól kezdve pedig, mint pártpolitikától független napilap jelent meg Egerben, egészen 1919-ig.⁸³

Az eddig bemutatott periodikákkal ellentétben nem politikai újság, de a vizsgálat szempontjából megkerülhetetlen az *Egri Egyházmegyei Közlöny*. A lap 1869-től jelent meg az *Érseki Liceum Nyomdája* által havonta két alkalommal. Célközönsége az egyházmegye papsága volt. Ehhez kötődően a lapszerkesztők – köztük a már említett Luga László – igyekeztek egy közös fórumot teremteni a klérus tagjai számára. Hasábjain témaként elsősorban a hitélet bizonyos kérdései jelentek meg, de rövidebb cikkek beszámoltak az egyházmegyei és az országos hírek mellett, a nemzetközi egyházi eseményekről is. Az egri hírlapok közül ez futott a legtovább. Indulásától kezdve egészen 1944-ig megszakítás nélkül jelent meg.⁸⁴

4.2. A szabadkőművesség és Eger sajtója

Bár Egerben nem létesült szabadkőműves páholy – és Heves vármegyén belül is csak egy, az 1906-ban Gyöngyösön alapult *Akác*⁸⁵ –, a szabadkőművesség, mint a téma gyakran előfordul a helyi újságok lapjain. Az előbbieken említett periodikákba összesen 237 olyan szöveget találtam, mely érinti a szabadkőművességet, a szabadkőművesekkel kapcsolatban álló Galilei-kört, illetve a titkos társaságokat. Az *Egerben* 117, az *Egyházmegyei Közlönyben* 87, a *Népújságban* 18, az *Egri Híradóban*, az *Eger és Vidékében*, illetve az *Egri Ujságban* pedig ötöt darab vonatkozó írást azonosítottam.⁸⁶ Fontos azonban megjegyezni, hogy a korpusz nem teljes, mivel az *Eger és Vidéke* elődjének tekintett, 1880 és 1884 között megjelenő *Egri Lapok* című hetilap⁸⁷, illetve az *Egri Híradó* 1902-es és 1905-ös évfolyamai sem online sem eredeti kötetek formájában nem lelhetők fel. Emellett szintén nem kerültek feldolgozásra az olyan rövid életű politikai hírlapok, mint például az *Egri Munkás* (1910-11) és az *Egri Napló* (1913-

⁸¹ Barna 2015b: 22–23.

⁸² Barna 2015b: 42.

⁸³ Zbiskcné Hering – Zahemszky 1971: 421.

⁸⁴ Klestenitz 2018: 6–7.

⁸⁵ Pataky 1967: 152.

⁸⁶ A feldolgozott újságcikkek statisztikai elemzését Czeferner Dóra *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten* című munkájában található sajtóelemzési módszerek alapján végeztem el, de ez a terjedelmi korlátok miatt jelen dolgozatomból kimaradt.

⁸⁷ Barna 2015b: 22.

14).⁸⁸ Ez azonban érdemben nem befolyásolja az eredményeket.

Az első cikk, mely megemlíti a szabadkőművességet, az *Egerben* jelent meg 1864 márciusában. A tudósítás az oroszországi egyházak és a vallásügyi kérdések hányatatott sorsát mutatta be. Az író a II. Katalin cárnő egyházpolitikája elleni harc példájaként hozza fel a *staroverceket*, kiknek szerveződését a szabadkőművességhez hasonlította.⁸⁹ Fontos azonban kiemelni, hogy ebben a cikkben a mozgalom csak említés szintjén szerepelt, maga a témakör nincs kifejtve.

Az *Egerhez* hasonlóan a *Líceumi Nyomda* másik két periodikájának esetében is a korai évfolyamokban már foglalkoztak a szabadkőművesség témájával. Az *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1871-es évfolyamának második számában már egy rövid írásban megjelent a mozgalom. A cikk a legutóbbi belga választás eredményét ismerteti, mely során a katolikus párt győzelmet aratott a szabadkőművesek pártja felett.⁹⁰ Egy évvel korábban, 1870-ben jelent meg a *Népújság* hasábjain Sebők László – álnévén Nótárius⁹¹ – írása. A szenvedélyes cikkben a titkos társulatok elleni küzdelem fontosságára hívja fel a katolikus olvasók figyelmét. Itt még a szabadkőművesség nem kerül említésre.⁹² A *Népújság* elsőként 1872-ben írt hosszabban a szabadkőművesek mozgalmáról. Június 1-től a Romániában élő csángóknak való adakozás okán négy héten keresztül részletesen írtak a szabadkőművesség szervezeti felépítéséről, filozófiájáról, tagjairól, illetve a társadalom és legfőként az egyház felé irányuló veszélyeiről.⁹³ Ezek a cikkek jól bizonyítják azt az állítást, hogy a *Líceumi Nyomdából* származó újságokban már korán megjelent az érdeklődés a szabadkőművesség felé. Ez elsősorban a megjelenésük helyéül szolgáló nyomdának tudható be, melynek erős katolikus orientációja hatással van az ott kiadott periodikák szellemiségére.

⁸⁸ Zbiskcné Hering – Zahemszky 1971: 422.

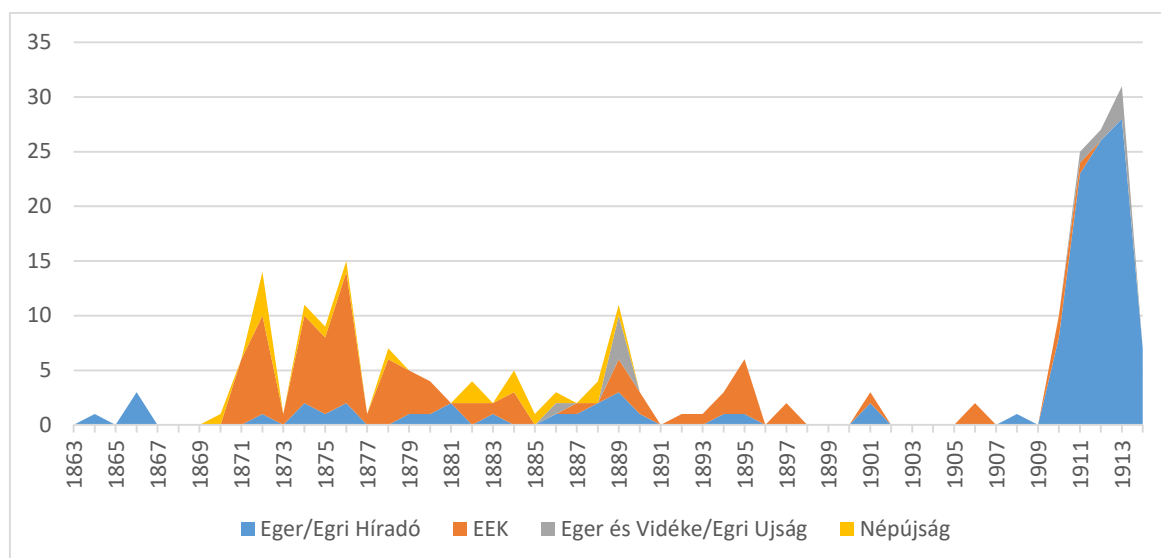
⁸⁹ *Eger*, 1864. március 3. 66-67.

⁹⁰ *EEK*. 1871. január 16. 16.

⁹¹ Szecskó 1998: 36.

⁹² *Népújság*, 1871. július 10. 154-155.

⁹³ *Népújság*, 1872. június 8. 179-180.; *Népújság*, 1872. június 15. 187-188.; *Népújság*, 1872. június 22. 196-197.

A szabadkőművesekhez köthető cikkek éves eloszlása Egerben

A vizsgált nagyjából ötven évben az összegyűjtött írások éves eloszlásában megfigyelhető, hogy jelentős részük az 1910 és 1914 közötti időszakban jelent meg. Ebben az öt évben összesen 108 cikk említi meg a szabadkőművességet, illetve kisebb mértékben a Galilei Kör. Ezeknek a kiugró adatoknak oka, hogy a koalíciós kormány időszaka után az újra induló *Eger* hasábjain rendkívüli módon foglalkoztak ezzel a témával. Ez a változás következhet a szabadkőművesség politikai szerepvállalásának erősödéséből, illetve az ezzel szemben növekvő ellenszenvből, ami tágabb kontextusban összefüggésben van a koalíció összeomlásával és a Nemzeti Munkapárt megszerveződésével és kormányra kerülésével.⁹⁴ Szintén közre játszhatott a kimagasló értékekhez az 1910 tavaszán induló *Világ* napilap is.⁹⁵ A bulvárlap cikkeit már indulását követően nem sokkal többször kritika érte az *Eger* lapjain. A kritikák alapjának a *Világ* írásainak vélt vagy valós nemzet- és egyházellenes hangvétele, illetve a szabadkőművességgel való kapcsolatuk szolgálhatott.⁹⁶ Ezenkívül befolyásoló tényezőnek számíthat a Galilei Kör működése is. A téma országosan is kiemelkedően fontos lett, ennek leképeződése történik meg Egerben, mivel az egyetemi csoport antiklerikális szellemisége sérthette az *Eger* szerkesztőségének katolikus orientációját.⁹⁷

Kiemelt értékek tapasztalhatók – bár nem olyan látványosan – továbbá 1870-es években is, amikor az *Egri Egyházmegyei Közlöny* lapszámai foglalkoztak kiemelt kérdésként a szabadkőművesekkel. Ez alatt a tíz év alatt összesen 57 darab cikk jelent meg az újság hasábjain. Az *Eger* esetétől eltérően, itt elsősorban nem az aktuálpolitikai kapcsolataik a

⁹⁴ Mucsi (szerk.) 1978: 740–743.

⁹⁵ Shön 2000: 189.

⁹⁶ Eger, 1910. november 19. 1-2.; Eger, 1912. április 20. 1.

⁹⁷ Eger, 1910. július 30. 2-3.; Eger, 1910. augusztus 8. 2-3.; Csunderlik 2020: 64–65.

mérvadók az írásokban, hanem a mozgalom vallásra, társadalomra, illetve a közerkölcsre és etikára gyakorolt káros hatásai, melyeket a cikkek írói erősen kihangsúlyoztak.⁹⁸ Ez következhet abból, hogy bár Magyarországon a kiegyezést követően törvényileg engedélyezve volt a szabadkőműves páholyok működése, az 1870-es években már több pápai bulla is érvényben volt, mely elítélte a szabadkőművesség működését.⁹⁹ Emellett a mozgalom már megalakulása óta támogatta a felekezetek egyenjogúságát, melynek következményeit a katolikus egyház hátrányosnak érezhette.¹⁰⁰

Ezen a két időszakon kívül is találhatók kisebb kilengések, például Pulszky Ferenc 1889-ben tervezett előadásával kapcsolatban¹⁰¹, illetve szintén az *Egri Egyházmegyei Közlönyben* 1895-ben futó *Jelszavak* című cikksorozattal kapcsolatban is.¹⁰² Ezek viszont elenyészők az előbbiekhöz képest. Megfigyelhető továbbá, hogy a századforduló környékén és az 1900-as évek első évtizedében csak elszórtan, vagy egyáltalán nem foglalkoztak a szabadkőművességgel az egri sajtóban. 1895 és 1910 között a *Közlönyben* csak öt alkalommal említették meg a szabadkőművességet, a katolikus orientációval rendelkező *Egri Híradóban* pedig csak 1901-ben és 1908-ban, amíg a liberális *Egri Ujságban* csak 1911 után jelent meg a mozgalommal foglalkozó írás. Ennek oka abból eredhet, hogy egyházpolitikai reformok körüli vitákat követően a nyíltan szabadkőművesellenes Néppárt¹⁰³ nem rendelkezett támogatottsággal Egerben, illetve maga a szabadkőművesség sem volt jelen a város társadalmi és kulturális életében, így a századforduló időszakában megjelenő helyi lapok hasábjain hosszú ideig nem rendelkezett népszerűséggel a téma.

A dualizmus kori hírlapok több olyan, a szabadkőművesekhez köthető témát, vagy eseményt feldolgoztak, melyek Egerhez is kapcsolódtak. Ezek jelentős részét az ellenzéki *Eger* hasábjain olvashatták. Az első egri vonatkozású cikkek az 1880-as évek végén jelentek meg. 1887-ben a lap egy rövid írásban közölte, hogy az *Országos Keresztény Önszegélyező és Fogyasztási Egylet* egri fióktelepének közgyűlése indítványozta, hogy Zboray Béla, a budapesti központ elnöke mondjon le pozíciójáról, mivel szabadkőművessége összeférhetetlen egy keresztény egylet elnöki pozíciójával.¹⁰⁴ A következő évben pedig címlapon közölték le Szőke Sándor tudósítását az *Egri Főegyházmegyei Római Katolikus Tanító-Egyesületének* szeptemberi gyűléséről,

⁹⁸ EEK, 1871. május 16. 80.; EEK, 1872. február 16. 25-27.; EEK, 1872. november 1. 191-193.; EEK, 1875. augusztus 1. 114-115.; EEK, 1878. április 16. 64.

⁹⁹ Pók 1991: 65.; Nacsády 1998: 52.; Pipes 2007: 89.

¹⁰⁰ Berényi 2003: 189.; Ekert 2013: 16.

¹⁰¹ Eger, 1889. január 29. 35-36.

¹⁰² EKK. 1895. május 16. 1-3.

¹⁰³ Szabó 1977: 181.

¹⁰⁴ Eger, 1887. december 13. 398.

melyen többek között a szabadkőművesség és egyéb „modern pogányság” elleni védekezés témaköre is felmerült.¹⁰⁵ Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek a témák csak az *Egerben* jelentek meg, a későbbiekben bemutatott írásokkal ellentétben ezeket nem vette át egy további újság sem és sem a lokális, sem pedig az országos sajtóban nem váltottak ki polémiai. Az első ilyen sajtóvitát kiváltó eseménynek tekinthető Pulszky Ferencnek az egri jogakadémián 1889-ben tervezett előadása és az azt körülvevő botrány.

4.3. A szabadkőművesek apostola és a jogakadémia esete

Pulszky Ferenc több szempontból is ismert személyisége a 19. századi magyar történelemnek. Gondolhatunk rá, az emigráns Kossuth Lajos titkáráként¹⁰⁶, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójaként, a dualizmus kori magyar tudományos, politikai és kulturális életének meghatározó személyiségeként.¹⁰⁷

Nem jelentéktelen viszont a magyar szabadkőművesség köreiből betöltött szerepe sem. Pulszky a mozgalomról először nagybátyjától, a szintén szabadkőműves műgyűjtőtől, Fejérváry Gábortól hallhatott, de tagja csak az emigrációban töltött ideje alatt lett. Bár Kossuth-tal tartózkodott, amikor a kormányzóelnök 1852-ben a *Cincinneti* páholy tagjává vált, Pulszky csak 1860-ban, itáliai tartózkodása alatt csatlakozott több emigráns társával egyetemben a torinói, *Dante Alighieri* nevet viselő, skót rítusú páholyhoz. Itt jó kapcsolatot épített ki a korszak több meghatározó személyiségével is – például Garibaldival és az anarchista filozófus Bakunyinnal, akik szintén szabadkőművesek voltak –, majd rövidesen elérte a legmagasabb, 33. szabadkőműves mesteri fokozatot is.¹⁰⁸ Firenzébe költözve pedig a *Társadalmi haladás* és az *Itália csillaga* páholyok munkálataiban segédkezett.¹⁰⁹

Hazatérését követően az 1868-ban Lewis Lajos által Pesten alapított, német nyelvű szabadkőműves páholy, az „*Egység a hazában*” páholy főmesterévé választották.¹¹⁰ 1870-ben jött létre a magyarországi páholyok egy részét összefogó *Magyarországi Jánosrendű Nagypáholy*, melynek nagymesteri tisztségét folyamatosan Pulszky viselte.¹¹¹ Szintén ebben az évben tiszteletből megkapta a frissen létrehozott *Szent István* páholy örökös főmesteri címét

¹⁰⁵ Eger, 1888. október 2. 313-315.

¹⁰⁶ Kenyeres (szerk.) 1982a: 448.

¹⁰⁷ Vigh 1983: 86.

¹⁰⁸ Vári 2012: 50.; Csorba 2020: 61.

¹⁰⁹ Csorba 2020: 63.

¹¹⁰ Fontos megjegyezni, hogy bár Pulszky Itáliában a szabadkőművesség skót (vagy francia) irányzatához csatlakozott, mely 33 beavatási fokot ismert el, az általa vezetett páholy viszont a tradicionális, angol, három beavatási fokot elismerő, János-rendű irányzatot követte. (Vári 2012: 50-51)

¹¹¹ Vári László írt arról, hogy Pulszkyt 1876-ban egy évre eltiltották a nagymesteri pozíció betöltésétől a Hadik-Barkóczy Ilona grófnő nevéhez köthető szabadkőműves-botrányban játszott szerepe miatt. (Vári 2012: 58)

is.¹¹² 1886-tól kezdve pedig 1888-as lemondásáig a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* első nagymestere volt.¹¹³ Emellett aktív politikai szerepet vitt, megszakításokkal a kezdetben a Deák-párt, majd a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője volt.¹¹⁴

Pulszky Ferenc tehát meghatározó szerepet töltött be a magyar szabadkőművességben. Ennek nyomai megtalálhatóak az egri sajtóban is. A hírlapok hasábjain összesen tizennégy rá és a szabadkőművességre vonatkozó cikk azonosítható.

Elsőként az *Eger* 1872. augusztus elsején megjelenő számának *Tárcza* rovatában jelent meg a kérdés. A *Fotografiák* című beszámolóban a gyöngyösi képviselőjelöltként szereplő Pulszky jellemzése során merült fel a szabadkőművességgel kapcsolatban. Ennek ellenére a szabadkőművességről itt még nem alkottak negatív véleményt, illetve Pulszky is pozitív képen jelent meg, elsősorban retorikai képességeit kiemelve.¹¹⁵

A következő években újra találkozhatunk a témával. Az *Egyházmegyei Közlöny* 1874 októberében egy rövid cikkben fejtette ki aggályait a Pulszky vezette budapesti szabadkőművességgel kapcsolatban.¹¹⁶ A következő évben pedig három szintén rövidebb cikkben írnak a nagymester szabadkőműves tevékenységéről. Márciusban a pozsonyi *Recht* újság hírért közölték le, mely szerint a szabadkőművesség beszünteti a jótékonykodást, hogy az így összegyűlt pénzt, mint „hadipénztár” felhasználják a testvériség védelmére. Kiemelték, hogy ebben a nagymester a németországi testvérek támogatását is kikérte.¹¹⁷ Májusban szintén a *Recht* egyik cikkjét közölték le, mely szerint a magyar szabadkőművesség megalapította Pozsony ötödik páholyát, a *Sokratest*. Az alapítási ünnepen maga, Pulszky is részt vett.¹¹⁸ Júliusban pedig „*Három nyilatkozat*” címen jelentettek meg egy rövid írást, melyben többek között Pulszky egyik beszédét érte kritika. Itt a *Közlöny*, mint „*öreg szabadkőműves*” hivatkozott a nagymester személyére.¹¹⁹ A kritikus hangnem természetesen a lap katolikus egyházi jellegével függhetett össze, hiszen a *Közlöny* ezt megelőzően, már többször is hivatkozott a szabadkőművesek mozgalmára vallásellenes és erkölcsromboló csoportként. Hasonló hangvételű cikkek jelentek meg a *Népülés*ben is. 1875. március 11-ei számának „*Mi a hír a nagyvilágban?*” című rovatában a *Közlöny* korábbi számának hasábjáról átvett,

¹¹² Pataky 1967: 16.; Aczél 1999a: 126–127.

¹¹³ Nacsády 1998: 51–52.; Csorba 2020: 63.; Benedek 2020: 17–18.

¹¹⁴ Kenyeres (szerk.) 1982a: 448.

¹¹⁵ *Eger*, 1872. augusztus 1. 242–243.

¹¹⁶ EEK. 1874. október 16. 190.

¹¹⁷ EEK. 1875. március 1. 50.

¹¹⁸ EEK. 1875. május 1. 72.

¹¹⁹ EEK. 1875. július 1. 103–104.

adakozással kapcsolatos hírt közölték le.¹²⁰ 1888-ban pedig Pulszky nagymesteri pozíciójáról való lemondást közölték. A cikk írója az eseményt Pulszky csúfos kudarcának nevezte, melyet a zsidósággal való együttműködés eredményének tekintett.¹²¹ Ez az észrevétel következhet abból, hogy a nagymester a korszakban az egyik legjelentősebb támogatója volt az izraeliták emancipációjának.¹²²

Ezt követően Pulszkynek magának és a szabadkőművességben betöltött szerepének a megítélése egyöntetűen negatívvá vált. A katolikus lapok kritikus hangnemét erre az időre a függetlenségi ellenzékhez kapcsolódó helyi lap, az *Eger* is átvette, hiszen Pulszky 1875 után a létrejövő liberális kormánypárt egyik erős politikusa volt már.¹²³

A konfliktus végül 1889-ben következett be. Január 29-én az *Egerben* megjelent egy „*Az egri jogakadémia és Pulszky papa*” című hosszabb cikk, mely vitát generált az egri sajtóban. Az írás röviden ismertette, hogy a jogakadémia diáksága felolvasó estre – matinéra – hívta meg Pulszkyt, aki ezt szívélyesen el is fogadta. A szerző két jelentős problémát fogalmaz meg ezzel kapcsolatban. Egyrészt Pulszky annak ellenére, hogy a szabadkőművesség legelhivatottabb szószólója, a katolikus egyház anyagi támogatásával szeretne előadást tartani. Másrészt pedig a szerző úgy gondolta, a korábbi nagymester, mint „*három próbás mameluk*” a kormánypárt nevében a kor nagy vitát kiváltó kormánypárti javaslat, a véderő-törvény¹²⁴ népszerűsítése céljából akart Egerbe jönni. A szerző biztosította az olvasókat, a majomszínházhoz és kutyakomédiához hasonlított előadáson meg fog jelenni, hogy arról részletesen beszámolhasson a későbbiekben.¹²⁵ Fontos még megjegyezni, hogy a szerző kiléte nem ismert. Magára, mint „*Egy inkarnátus mameluk*” hivatkozott, mely jelző ellentmond a cikk szövegi tartalmával, hiszen a „mameluk” jelzőt olyan személyek viselték a korszakban, akik elhivatott hívei voltak a Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt fennálló rendszernek.¹²⁶

Egy héttel később az *Eger és Vidékében* jelent meg Werner Gyula erre reflektáló cikkje, melyben a szerző felsorolja felháborodása okait. Először kritikával illette szerzőtársa által alkalmazott nyelvezetet, de legfőképpen a Pulszky irányába tanúsított tiszteletlenséget emelte ki. A kritika tárgyát a *mameluk* által felsorolt három szempont képezte, melyeket az egri közösség érdeklődésének okaként említett meg. Ezek a nagymester tudományos munkásága, az

¹²⁰ Népujság, 1875. március 11. 77.

¹²¹ Népujság, 1888. október 11. 336.

¹²² Vigh 1983: 97–98.

¹²³ Kenyeres (szerk.) 1982a: 448.; Vigh 1983: 92.

¹²⁴ Horváth 2021: 254–255.

¹²⁵ Eger, 1889. január 29. 35–36.

¹²⁶ Pölöskei 2008: 292.; Horváth 2021: 253–254.

orra, mely a „közhiedelem és szakértők véleménye szerint, másnemű testi virtusságára is következtetést enged”, illetve második felesége, akit az ismeretlen szerző túl fiatalnak és szépnek tartott az öreg Pulszkyhoz. Werner mellett, hogy kifejezte felháborodását, a cikk végén baráti jóakarattal fordult az *Eger* főszerkesztője, Szabó Ignác felé¹²⁷, és reményét fejezte ki, hogy a későbbiekben nem jelentetnek meg hasonló írást, mely egyaránt rossz fényt vetne az újság és az egri érsek személyére is.¹²⁸

A botrány következtében az előadás azonban elmaradt. Csoór Gáspár jogászsegéd, az előadást szervező egyesület elnöke február 12-én értesítette erről az olvasókat, Wernerhez hasonlóan az *Eger és Vidéke* hasábjain. Az indok az volt, hogy Pulszky az *Eger* cikkje után nem szeretett volna konfliktusba kerülni a jogakadémia érseki vezetőségével, akiknek kellemetlen lett volna a jelenléte. A szerző fontosnak tartotta azonban kiemelni, hogy ők Pulszkyt a tudományos munkája miatt hívták meg – elsősorban amerikai tapasztalatai érdekelték őket –, szabadkőművessége nem volt mérvadó, illetve az előadáson nem akartak teret adni a vallásnak és a politikának sem.¹²⁹ Az újság február 19-én egy rövid hírben megerősítette a korábbi cikk tartalmát.¹³⁰

Ugyanazon a napon, amikor az előadás elmaradása biztossá vált, megjelent egy másik cikk is az *Egerben*, az első, a polémia kiváltó cikk ismeretlen szerzőjétől, a *mameluktól*, aki kifejtette, írásának tartalmát – elsődlegesen a Pulszky orrára tett megjegyzését – félreértelmezték és magát ártatlannak vallja az az utáni eseményekben.¹³¹ Ezt követően még két cikk jelenik meg a történésekkel kapcsolatban. Az első az ellenzéki *Eger* február 26-ai számának „*Irodalom*” rovatában került publikálásra. A rovat Verhovay Gyula, a magyar antiszemita politika egyik vezéralakjának¹³² *Az álarcz korszaka* című könyvét mutatja be, melyben az író a kormánypárti Pulszkyt, mint Kossuth Lajos árulója tüntette fel. Emellett az esettel kapcsolatban a cikk szerzője saját kritikáját is megfogalmazta Werner Gyula és Csoór Gáspár felé, akik szerint egyoldalúan által az esethez, a „Pulszky-kultusz” tagjaiként dicsőítették a korábbi nagymestert és „árulását” figyelmen kívül hagyták.¹³³ Végül március 5-én az *Eger és Vidékében* is megjelent egy rövid írás „*A farsang kürtje*” címen. A cikk felhívta az olvasók figyelmét arra, hogy az egyik közismert élclap farsangi számában az *Eger* egy meg

¹²⁷ Barna 2015a: 149.

¹²⁸ *Eger és Vidéke*, 1889. február 5. 2.

¹²⁹ *Eger és Vidéke*, 1889. február 12. 2-3.

¹³⁰ *Eger és Vidéke*, 1889. február 19. 3.

¹³¹ *Eger*, 1889. február 19. 64.

¹³² Haág 2007: 65.

¹³³ *Eger*, 1889. február 26. 66-68.

nem nevezett szerzőjének is megjelenik egy írása, melynek témája Pulszky Ferenc orra lett.¹³⁴ Ezzel a korábbiakhoz hasonlóan az antiszemitizmus egy megszokott elemét alkalmazták az egyébként nem izraelita vallású, de az izraelitákkal úgymond összetartó politikusra.

Bár Pulszky Ferenc és a jogakadémia esetét a későbbiekkel ellentétben nem jelenik meg az országos sajtóban, ez az első olyan lokális hírlapokhoz köthető történet, mely jól bemutatja, a szabadkőművesség megítélését az egri sajtóban alapvetően a pártpolitikai és egyházpolitikai kérdések határozták meg. A kormánypárti szabadelvű szabadkőműves személy egyszerre került a katolikus egyház által képviselt teológiai alapú és az ellenzék által meghatározott politikai alapú ideológiai mezőbe, mint ellenfél. A lokális politikában tehát ez egy lejárató kampány a kormánypárti politikussal és korábbi szabadkőműves nagymesterrel szemben.

4.4. Samassa József egri érsek konfliktusa a szabadkőművességgel

A római katolikus egyház már több évszázada tekint ellenségesen a szabadkőművességgel mozgalmára. Bár a mozgalom korai éveiben a páholyok tagjai között papok is voltak és igyekeztek egységre törekedni a kereszténység a szabadkőművesség tanításában, már a 18. század első harmadában szembe kerültek egymással.¹³⁵ 1738-ban az „*In Eminentissimam*” kezdetű pápai bulla egyházellenesnek bélyegezte a szabadkőműveseket és több európai országban is betiltásra kerültek.¹³⁶ Az egyházi kritikusok hatására a század folyamán tovább erősödött az ellenszenv a mozgalom felé, mely a francia forradalom lezajlását követően magasabb szintet ért el.¹³⁷ Ebben a 19. században a liberalizmus kezdődő hanyatlása mellett¹³⁸ az európai szabadkőművességen belül történő változások is segítettek. Amíg az *Angliai Egyesült Nagypáholy* 1815-ben módosítást hajtott végett az alkotmányában, mellyel fontosabbá tette a testvérek körében az istentiszteletet¹³⁹, addig francia szabadkőművesség távolodni kezdett az egyház tanításaitól. A franciaországi *Nagyoriens*, mely a kontinens legbefolyásosabb nagypáholyának volt tekinthető, 1877-ben a szertartáskönyvéből kivette az Istenbe vetett hit követelményét, így a nagypáholy befolyása alá tartozó páholyok testvérei közé a nyíltan ateisták is tagságot nyerhettek. Ezt a katolikus papság értelmezhetette vallás-, illetve egyházellenes kijelentésként is, mely erősíthette az egyház és a szabadkőművesség közötti ellentétet.¹⁴⁰

¹³⁴ Eger és Vidéke, 1889. 03. 05. 5.

¹³⁵ Pipes 2007: 89.; Gross 2017: 2.

¹³⁶ Oréfi 1994: 36.; Benedek 2006: 51.

¹³⁷ L. Nagy 1988: 16.

¹³⁸ Ablonczy 2022: 14.

¹³⁹ L. Nagy 1988: 48.

¹⁴⁰ Kun 1979: 806–809.; Smith Allan 2003: 826.; Pipes 2007: 88–89.; Ekert 2013: 14.

Magyarországon a szabadkőművesellenesség az 1890-as években, az egyházpolitikai-reformok körüli viták időszakában vált erősebbé.¹⁴¹ Nagy szerepet játszott ebben XIII. Leó pápa és az általa 1893-ban kiadott „*Constanti Hungarorum*” kezdetű bulla, mely hatására nem csak az egyházi érdekeket képviselő, frissen létrejött Néppárt és a katolikus sajtó, hanem egyes papok és egyházi vezetők is felszólaltak a szabadkőművesség tevékenysége ellen.¹⁴² Közéjük tartozott Eger akkori érseke, Samassa József is.

Samassa József a dualizmus korszakának egyik meghatározó egyházi személyisége volt. Tanulmányait Pozsonyban, Nagyszombatban és Bécsben végezte, majd 1852-ben pappá szentelték. Pályafutása kezdetén tanárként tevékenykedett. 1869-től esztergomi kanonok és címzetes apát volt. 1871-től a szepesi püspök, majd 1873-tól az egri érsek pozícióját töltötte be egészen 1912-es haláláig. 1905-ben a pápa bíborosi címet adományozott neki. Egyházi tisztségei mellett politikai szerepet is vállalt. 1869 és 1872 között a Deák-párt tagjaként országgyűlési képviselő¹⁴³, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium miniszteri osztálytanácsosa volt. 1872-től a Főrendiház állandó tagja, 1894-től a szervezet pénzügyi bizottságának tagja. 1892-ben pedig maga az uralkodó nevezte ki a vallás- és tanulmányi alapokat ellenőrző bizottság élére.¹⁴⁴

Bár Samassa érsekként visszavonult a belpolitikától, igyekezett jó viszonyt ápolni a korszak politikai elitjével. A fordulópont az 1890-es években következett be, az egyházpolitikai reformok vitája során.¹⁴⁵ Az egri érsek igyekezett ez ügyben megállapodást teremteni a kormány és a XIII. Leó pápa között, ám ezzel megbecsülése csorbát szenvedett, elsősorban a katolikus főpapok körében.¹⁴⁶ Talán ennek javításának lehetősége is közrejátszott Samassa 1901-ben kiadott nagyböjti körlevelében, melyben a szabadkőművességről is fogalmazott meg kritikát.

Samassa József 1901-et megelőzően összesen két alkalommal jelent meg a szabadkőművességgel kapcsolatban az egri sajtótermékek hasábjain. Elsőként 1882-ben a *Népújítás* november 16-ai számában. A „*Ki bántja a katolikusok egyházát?*” című vezércikk Mocsáry Lajos ellenzéki képviselő egy Samassa által mondott beszéd okán feltett kérdésre kívánt választ adni. A cikk ebből a célból huszonkét pontban foglalta össze az egyházat és a katolikus híveket ért atrocitásokat. A szabadkőművesség két pontban kerül említésre. Először

¹⁴¹ Ablonczy 2022: 13.

¹⁴² Szabó 1977: 185.; Raffay 2011b: 95.; Klestenitz 2013: 549.

¹⁴³ Kenyeres (szerk.) 1982b: 566.; Prohászka 2010: 17.

¹⁴⁴ Szecskó 2012: 86.

¹⁴⁵ Prohászka 2010: 17.

¹⁴⁶ Klestenitz 2013: 549–550.

a tizenhetes pontban, mely a katolikusok azon sérelmét emeli ki, hogy a zsidók és a szabadkőművesek „minden vallásos és hazafiui kegyelet ellenére” tagadták a Szent István ereklyék valódiságát. Másodikként pedig a huszonkettedik pontban, ahol „a protestans vagy zsidó kezekben lévő” újságokat, illetve a szabadkőművesek által írt könyveket hozzák fel a katolikus egyházat ért támadásként.¹⁴⁷

Másodszorra tizenegy évvel később az *Eger* 1893-as – akkor utolsónak tekintett – évfolyamában tűnt fel az egri érsek és a mozgalom kapcsolata. A február 21-én megjelenő vezércikk Samassa és a Wekerle-kormány tagjainak kölcsönös tiszteletre alapuló kapcsolatát állította középpontba. Az írás második felében a *Budapesti Hírlap* vezércikkjéből idéztek. Ebben az egri érsek és a kormánytagok találkozóját írták le, mely során az egyházpolitikai reformok témáját tárgyalták. A cikk végén ezzel kapcsolatban fogalmazódott meg a kritika a kormány felé, mely szerint: „vissza nem csinálhatják többé a történelmet, se Tiszáékkal, se a papokkal, se a szabadkőművesekkel. Az anyag megolvadt, az elemek forrnak s a nehéz ólom – a bukott rendszer – nem jöhet vissza.” A cikk szerzője ezzel utalhatott arra, hogy bár a kormánypárt korábban – a katolikus egyház szemszögéből nézve – követett el hibákat, a Samassa érsekkel való együttműködés hasznot jelenthetett számukra.¹⁴⁸ Ezt támaszthatja alá, hogy az egyházpolitikai reformok körüli vitákban az egri érsek, mint a „liberális” papság vezéregyénisége a legelhivatottabban hangoztatta a papság körében a kormánnyal való együttműködés szükségességét. Emellett a kormány is támogatta őt az esztergomi érseki cím megszerzésében, mivel így a reformok vitájában előnyt szereztek volna az ultramontán irányzatot képviselő papokkal szemben. „Túl buzgóságával” és „pártemberi viselkedésével” viszont – ahogy az korábban említésre került – megbecsülése csorbát szenvedett XIII. Leó pápa és a bíborosok szemében, ami hatással volt későbbi tevékenységére.¹⁴⁹

Ezt követően csak 1901-ben jelent meg a mozgalmat és az egri érseket összekapcsoló írás az egri sajtóban. Samassa ebben az évben Nagyböjt alkalmából kiadott egy főpásztori körlevelet, melynek magyar átirata – a szöveg eredetileg latin nyelvű volt – február 16-án a líceumi nyomda akkori két újságjában, az *Egert* váltó *Egri Híradó*ban és az *Egri Egyházmegyei Közlöny*ben is megjelent mellékletként. Az érsek körlevelében aggodalmát fejezte ki a katolikus egyház aktuális helyzetével kapcsolatban. Állítása szerint egész Európa katolikus és polgári társadalma válságos helyzetet élt át, melynek okai „a hamis elvekben s eszmeirányzatokban rejlik”. Céljuk pedig a hittől való elszakadás és az egyház tekintélyének aláásása, illetve

¹⁴⁷ Népujság, 1882. november 16. 361-363.

¹⁴⁸ Eger, 1893. február 10. 57-58.

¹⁴⁹ Klestenitz 2013: 549–550.

alávetése a világi hatalomnak. Ezek mögött pedig különböző érdekszervezetek álltak, „*melyek szabadkőművesség, vagy bármi más nevet viseljenek*” és hasznát látták a hit és főleg a katolikus egyház hanyatlásában. A levél végén Samassa felhívta hívei figyelmét, hogy a harc sikere a „*jámbor és fegyelmezett*” életmódjukkal és a böjt megfelelő – az érsek által előző évben elrendelt módon – betartásával érhető csak el.¹⁵⁰

Ezt követően mindkét lapban megjelent ugyanaz az egy írás – az *Egri Híradó* esetében egy héttel később, amíg a *Közlönyben* csak március 1-én –, mely kifejtette véleményét az érsek korábbi körlevelével kapcsolatban. A szerző kifejezte egyetértését Samassa aggodalmával és szintén kiemelte a szabadkőműves mozgalom szerepét ebben az ügyben.¹⁵¹

Az eset nagy felháborodást váltott ki a szabadkőművesség körében. Elsők között a politikai napilap *Magyar Szó* vette védelmébe a mozgalom tagjait. Március 24-ei számukban Samassát és vele együtt az egész római klérust a szabadkőművesség ellenségévé nyilvánította, amíg a szabadkőművességre a felvilágosodás hírnökeként, az emberek segítőjeként, illetve a protestánsokhoz hasonlóan a katolikusok által üldözötként hivatkozott.¹⁵²

A szabadkőművesek is reagáltak az esetre. Belső lapjukban, a *Keletben* több alkalommal is reflektáltak a körlevélre. Elsőként február 20-án. A „*Pásztorlevél a szabadkőművesség ellen*” című írásban összefoglalták a szabadkőművesek álláspontját. Szerintük az eset a liberális főpapság első támadási kísérlete volt a mozgalom ellen, mely az eddig elért sikereiknek tudható be és felkészültek a további támadásokra.¹⁵³ Ezt követően a *Kelet* áprilisi számában általuk is leközlésre került a *Magyar Szó* fentiekben említett vezércikkje.¹⁵⁴ A körlevél utoljára júniusban merült fel a szabadkőműves sajtóban, a *Demokratia* páholy féléves tevékenységének bemutatásakor, mely szerint a páholy tagjai is értékelték munkáik során az érsek írását.¹⁵⁵ Ezt követően a körlevél, mint téma nem merült fel többet sem az országos, sem az egri, sem pedig a szabadkőműves sajtóban.

4.5. A főreáliskola botránya és a szabadkőműves összeesküvés

Az egri sajtóban gyakori témaként merült fel a szabadkőművesség tevékenysége úgy, mint a társadalmi stabilitást fenyegető tényező. Mint láttuk, a lokális sajtó korai éveiben, elsősorban

¹⁵⁰ Egri Híradó, 1901. február 16. 1-6.; EEK. 1901. február 16. 1-6.

¹⁵¹ Egri Híradó, 1901. február 23. 1-2.; EEK. 1901. március 1. 1-3.

¹⁵² Magyar Szó, 1901. március 24. 1-2.

¹⁵³ Kelet, 1901. február 20. 41-42.

¹⁵⁴ Kelet, 1901. április 20. 128-129.

¹⁵⁵ Kelet, 1901. június 1. 189-191.

a *Népújság*¹⁵⁶ és az *Egyházmegyei Közlöny*¹⁵⁷ hasábjain írtak a kérdésről. Gyakran visszatérő témává viszont csak 1910-től, az *Eger* újra indulásává vált. Az 1914-ig tartó közel öt évben az újságban nem csak olyan írások jelentek meg, melyek a mozgalom, vagy a hozzáköthető különböző szervezetek tevékenysége mögött láttak rosszindulatú célokat, hanem olyanok is, melynek szerzői egy a sajtóban nagy port kavarázó eset mögött láttak szabadkőműves „ármánykodást” indokoltan, vagy épp indokolatlanul. Előbbiekre jó példának szolgálhatnak az 1910 decemberében megjelent „*Szabadkőműves lélekrablás*” című olvasói levél, mely a budapesti *Kazinczy* páholy könyvgyűjtését írta le, melyben szerzője az erkölcsi hanyatlás célját vélte felfedezni.¹⁵⁸ Ehhez hasonló az a három évvel később megjelenő cikk, mely a *Világ* napilap tanárok számára hirdetett előfizetői kedvezménye mögött látott kultúraromboló célokat.¹⁵⁹ Az utóbbi esetekre pedig kiváló példa lehet az *Eger* 1911. február 22-ei számában megjelenő, „*Szabadkőműves törekvések Egerben*” című vezércikkje, melynek témája nem csak a helyi periodikákban, hanem egyes országos olvasottsággal rendelkező újságokban is – leginkább a *Világ*ban – érdeklődés, illetve vita tárgyát képezték.

Az *Eger* 34. évfolyamának 15. számában, 1911. február 22-én a címlapon jelent meg a hír az „*Egerben nyilvánosságra került szabadkőműves ügyről*”. Ennek egy becsületsértési per képezte az alapját, melyet két reáliskolai tanár összekülönbözése váltott ki. A szerző állítása szerint a vádlott, Elek Oszkár nyílt támadást indított a vádló, Karenovics József által szervezett Mária-kongregációval szemben. Ennek oka, hogy Elek, mint a *Tanítók Szabadegyesületének* tagja, a magyar szabadkőművesség embere, ezért legfőbb célja egy páholy létrehozása Eger városán belül. Ennek első lépése pedig a város vallási békéjének tönkretétele, kezdve a Karenovics vezette reáliskolai kongregációval. Az *Eger* szerzője szerint ebből az indokból Elek diákjai előtt többször is gúnyt űzött a katolikus hitből, illetve annak szokásaiból, melyet Karenovics kötelességtudóan közölt az iskola igazgatójával, Vigh Bélával, aki meg is tette a szükséges lépéseket a becsületsértéssel kapcsolatban.¹⁶⁰

Az esettel kapcsolatban nem az *Eger* írása az első. Már az azt megelőző napokban is jelentek meg cikkek az egri, illetve az országos sajtóban egyaránt. Február 19-én lettek publikálva az első írások ezzel kapcsolatban egymással párhuzamosan az *Egri Újságban*, illetve a *Világ* hasábjain is. Eger pártfüggetlen napilapja egy rövid, de részletekbe menő tudósításban közölte le az egy nappal korábbi bírósági esetet. A szerző az ügy kiváltóókaának – az *Eger*

¹⁵⁶ *Népújság*, 1872. június 1. 173-174.

¹⁵⁷ *EEK*, 1876. július 16. 107-110.

¹⁵⁸ *Eger*, 1910. december 24. 5.

¹⁵⁹ *Eger*, 1913. december 20. 4.

¹⁶⁰ *Eger*, 1911. február 22. 1-2.

vezércikkjéhez hasonlóan – egy vitát írt le, mely abból indult, hogy novemberben Karenovics az osztálynaplóba nem jegyezte be az egyik diák hiányzását. Az *Eger* szerint, mivel a meg nem nevezett tanuló a vallástan tanárával éppen az akkor megrendezett katolikus nagygyűlésen vett részt, igazoltnak tekintette a hiányzást. A mulasztást végül Elek Oszkár saját órája kezdetén pótolta, mely következtében Karenovics panasszal fordult az igazgató felé. Az ezt követő eseményekről, illetve az eset háttéréről az *Egri Ujság* viszont más információkat közölt, mint a függetlenségi szellemű rivális lapja. A napilap tudósításában a szabadkőművesség fel sem merült, illetve az ügy lezárásáról is árnyaltabb képet mutatott be. A feszültség kiváltó okának nem Elek vallásgúnyoló kijelentéseit, hanem éppen Karenovics ellenszenvét tartotta a más felekezetbe tartozó diákok és tanárok irányában, elsősorban az izraeliták irányában. Ez a tárgyalás során is felmerült, ahol Elek védőügyvédje a tanuk vallomása alapján igazolta, hogy a vádló izraelita munkatársait – köztük Eleket is – „seftelő, bűdös zsidónak” nevezte. Emellett a per kiváltóokának azt tekintette, hogy Elek az igazgatói megrovást követően Karenovics állítása szerint „aljas, rágalmazó, csaló spiclinek” nevezte őt. Ezt a vádat végül a tanúk – köztük a Karenovics által Elek ellen hergelt Vigh Béla igazgató is – megcáfolták, és igazolták, Elek száját egyedül csak a „spicli” szó hagyta el, ami miatt a bíróság előtt bocsánatot is kért.¹⁶¹ A *Világ* „Kulturmunkások” című beszámolójában az *Egri Ujsághoz* képest nagyobb hangsúlyt kapott a becsületsértési ügy antiszemita jellemvonása. Emellett a Karenovicsra mint Apponyi Albert „egri fekete őrszemére” utaltak.¹⁶² Ez a jelző következhet a bulvárlap polgári radikális szellemiségéből, mely szemben állt a korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter által képviselt nemzeti és vallásos nézetekkel.¹⁶³

Az esethez köthetően további cikkek is foglalkoztak a témával. Ezek többségében a szabadkőművesség nem kerül említésre. Az *Egri Ujság* szolgált a különböző nyilatkozatok helyének. Összesen négy ilyen nyilatkozat került publikálásra. Ezek közül egyetlen egy kapcsolódik közvetetten a szabadkőművességhez, mely február 23-án jelent meg a napilap hasábjain. Ebben Elek Oszkár tagadta az *Eger* vezércikkjében megjelenő állításokat és az egészét „ráfogások, fejösszedugások és réstömködések szánnalmas szüleményének” tartotta.¹⁶⁴ Emellett több országos, főleg politikai lap is beszámolt a történetről, például a *Népszava*, *Az Est* vagy az *Egyenlőség*.¹⁶⁵ A legtöbb újság viszont csak Elek áprilisi Sümegre történő

¹⁶¹ *Egri Ujság*, 1911. február 19. 3.

¹⁶² *Világ*, 1911. február 19. 8.

¹⁶³ Dolmányos 1968: 490.; Heverdle 1978: 144–145.

¹⁶⁴ *Egri Ujság*, 1911. február 23. 3.

¹⁶⁵ *Népszava*, 1911. február 22. 10.; *Az Est*, 1911. március 11. 9.; *Egyenlőség*, 1911. április 30. 1-2.

áthelyezését közölte le egy párszavas cikkben.¹⁶⁶ A *Világ*ban viszont még az események lecsengése után is jelentek meg hosszabb cikkek, melyek az Elek Oszkár és a Karenovics József közötti nézetkülönbség háttérét vizsgálta, de ezek a dolgozatom témakörét tekintve nem relevánsak, így jelenlegi munkámban részletesen nem térek ki rájuk.¹⁶⁷

A legfontosabb kérdés a vizsgált esettel kapcsolatban, hogy milyen szerepet játszottak a szabadkőműves momentum a becsületsértés ügyében. Megfigyelhető, hogy az *Eger* vezércikkjét leszámítva, sem az *Egri Ujság*ban, sem pedig a jelentősebb országos politikai és felekezeti hírlapokban nem merült fel a szabadkőművesség, mint bujtogató. Feltételezhetően a „szabadkőműves összeesküvés” elképzelését az *Eger* szerzője kettő országos periodikában megjelent írásból következtethette ki, melyet cikkjében részben saját maga is elismert.

Február 17-én jelent meg a *Budapesti Hírlap* címlapján egy vezércikk „*Szabadkőműves világ címen*”. Az írás a szerző saját észrevételeit tartalmazta egy meg nem nevezett magyar szabadkőműves páholy nagymesterének – helyesebben főmesterének¹⁶⁸ – beszédéről. A szerző kifejezte felháborodását a kőművesmester kijelentésével kapcsolatban, mely szerint: „*Ez a nagymester ur a maga katedráján – vakolók közt vagy a nélkül – szembeszáll az egész Magyarországgal, úgy a hogy volt és van, és – vakolja az ujat, a melynek megcsinálására fölhívja az összes – szabadkőműveseket.*” A „messiás nagymester” beszédében kihangsúlyozta, célja ezzel a harccal a tudatlanság és szegénység felszámolása, illetve a demokratikus értékek elterjesztése volt. E mögött a cikkszerzője egyéb – ezekkel ellentmondó – célokat látott, a műveltség és gazdagság kiirtását, illetve „*a tudatlanság kezére játszani az országokat, kormányzó jogokat*”. Ezeknek elérésére a szabadkőművesség – a cikkíró állítása szerint – politikai akciókat szervezett, melyben a mozgalomtól függő szervezetek is segítettek. Ezek a *Társadalomtudományok Szabad Iskolája, a Választójog Szövetsége, a Reformklub és a Világ*.¹⁶⁹

A másik eszmei háttérül szolgáló írás Mezei Ernő „*Uj állam-építők*” című munkája volt, mely a *Magyar Figyelő*ben jelent meg. Előzményét ugyanaz a főmesteri beszéd képezte, mint a *Budapesti Hírlap* esetében. Itt bár a főmester szintén nem került megnevezésre, a páholya igen. Így kikövetkeztethető, hogy a beszéd, melyre a két szerző reagált, Jászi Oszkártól származik, akit ekkor, 1911-ben választottak meg az általa alapított *Martinovics* páholy élére.¹⁷⁰ Az írás a szocializmus és a polgári radikalizmus hatását fejtegette a szabadkőművességre nézve.

¹⁶⁶ Magyarország, 1911. április 25. 17.; Pesti Hírlap, 1911. április 25. 41.; Pesti Napló, 1911. április 25. 17.

¹⁶⁷ Világ, 1911. február 22. 13.; Világ, 1911. április 28. 8.

¹⁶⁸ A szabadkőművesség hierarchiájában a főmesteri és a nagymesteri titulus nem ugyanaz. A főmester a páholyok évente választott vezetője, amíg nagymester a páholyokat összetartó szerveződés, a nagypáholy szintén egy évre választott vezetője. Jelen esetben a főmesteri megnevezés a megfelelő (Pataky 1867: 5-7)

¹⁶⁹ Budapesti Hírlap, 1911. február 17. 1-2.

¹⁷⁰ Raffay 2012: 53.

A szerző szerint a darabontkormány idején felerősödő új generáció hatására változott meg a mozgalom célkitűzése, mely innentől kezdve egy új politikai alapokon álló magyar állam megteremtése lett. Mezei munkája végén fontosnak tartotta kiemelni a szabadkőművességben terjedő szociális mozgolódás hibáit, melyek a célok mögött rejlő egyéni ambíciókból fakadtak. És bár elismerte, a jelenje politikai és társadalmi helyzetében „sok igazolt érdek leszen sárba taposva”, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a nemzeti lét alapeszményeit, melyek nélkül a szabadkőművesség sem érheti el céljait.¹⁷¹

A fentiekben említett két írás szolgált az *Eger* vezércikkjének szellemi alapjául. Jól látszik, ezek közvetlenül nem kapcsolódtak Elek Oszkár és Karenovics József vitájához, mégis a névtelen szerző többször is utalt rájuk saját írásában. Először is Elek Oszkár a szabadkőművesek embere, hiszen a *Tanítók Egyesületének* tagja, mely szervezet éppen a radikális-demokrata szabadkőműves páholyok támogatásával működött.¹⁷² Másodszor Elek pont Karenovicsal került összetűzésbe, aki a helyi Mária-kongregáció vezetője, mely a fiatalok hitéletének ápolásával elérte a katolikus klérus támogatását.¹⁷³ Így az esetet az *Eger* szerkesztősége is felfoghatta támadásként, hiszen a lap és kiadója anyagi támogatói között a katolikus papság keresztény-konzervatív szellemű tagjai is jelen voltak.¹⁷⁴ Ezzel összefüggésben a szabadkőművesség – főleg a polgári radikális és szocialista eszmékkel szimpatizáló tagjainak – elvei pedig ellentétesek a kongregációk működésével. Harmadszor a cikk kijelentéseiben szerepet játszhatott – bár nem tüntették fel – a *Világ* Eleket védő cikkje, mivel a napilap a szabadkőművesek támogatásával – első sorban a radikális irányzathoz tartozó *Eötvös* páholyával – működött és állandó szerzői között mozgalom több ismertebb tagja is jelen volt.¹⁷⁵ Ezért a *Világ* írásának tartalmát a lokális egyházi és függetlenségi szellemiségű lap támadásként is felfoghatta az egyházzal és a katolikus vallással szemben.

Ezeket a szempontokat figyelembe véve az esetet nevezhetjük a korszak egyfajta „összeesküvés-elméletének”. Elek Oszkár és munkatársa – vagy egyesek szerint az általa vezetett kongregáció¹⁷⁶ – közötti ellentétet egy olyan „politikai érdekekkel bíró” csoporttal kötötték össze, mely bizonyíthatóan nem rendelkezett befolyással a becsületsértési ügy alakulásában. Mégis az *Eger* szerkesztője több más esethez hasonlóan – például 1912-ben

¹⁷¹ Mezei 1911: 425–434.

¹⁷² Berényi 2003: 201.

¹⁷³ Ortutay (szerk.) 1980: 520–521.

¹⁷⁴ Zbiskcné Hering – Zahemszky 1971: 421.

¹⁷⁵ Heverdle 1978: 144–146.

¹⁷⁶ Egri Ujság, 1911. február 23. 3.

Barkóczy Sándor középiskolai ügyosztályról való áthelyezésében¹⁷⁷ – a szabadkőművesség ténykedését láttatta az események alakulása mögött. Bár a becsületsértés személyes indíttatású lehetett, Elek Karenovics személyében a Mária-kongregáció vezetőjét, azáltal a katolikus egyház képviselőjét sértette meg. Ezt figyelembe véve az eset sérthette a papság és a többi klerikális szemléletű tekintélyét is. Ebből kifolyólag könnyen érezhettek párhuzamot a Jászi Oszkár által kifejtett szabadkőműves célokkal, hiszen az is hátrányosan érintette a klerikalizmus működését¹⁷⁸. Ezáltal erre a helyi esetre, mint egyházpolitikai kérdésre tekintett az *Eger* szerkesztősége és olvasóközönsége.

4.6. Samassa József egri érsek és a „szabadkőműves bulvárlap”

Nem az 1901-es körlevél esete volt Samassa József egri érsek utolsó konfliktusa a szabadkőművességgel. 1911 decemberének végén jelent meg a *Világ* oldalain egy írás „A klerikálisok kudarca” címen. A „szabadkőműves bulvárlap” a Heves vármegyében nemrégiben lezajlott szolgabíró választás eredményét közölte le. Az író gúnyosan nevezte az esetet „Samassa kudarcának”, hiszen „*Eger városában most egyébről sem beszélnek*”. Állítása szerint gyűlés elnöke, „a Samassa kegyeiből kiesett” Szederkényi Nándor volt főispán megállapodást kötött az egyik jelölttel, Miklóssy Aladárral, hogy „*megbuktassák a klerikálisok jelöltjét*”, „*a püspök unokaöcs*” Martinovics Lászlót. A szerző a győzelmet nagy sikernek könyvelte el, hiszen – állítása szerint – Zichy János vallás- és közoktatási miniszternek köszönhetően „*a papi uralom alatt sínylődő egriek keserűségének pohara csordultig telt*”.¹⁷⁹ Ennek a cikknek a folytatásának tekinthető a január 21-én megjelenő „*Samassa szózata*” című írás. Szerzője gúnyos hangvételben írt arról az Eger bíboros-érseke körül gyarapodó gondokról. Kritikával illette „a Vatikánban nem kedvelt” Samassa pásztorleveleinek sablonosságát, illetve hatását, ami „*a klerikális körökben nagy elkeseredést keltett*”, hiszen a „pártütők” megtörése helyett – a szerző állítása szerint – saját hívei szellemi szintjét kritizálta. Ezenkívül kiemelte, hogy az egri érsek időskorára már csak megfigyelője a „klerikus világosság fiai” és a „náluk okosabb” ellentáboruk közötti küzdelemnek.¹⁸⁰ Erre reflektálva jelent meg az *Egerben* január 27-én egy azonos című írás. A cikk az *Országos Pázmány Egyesület* védőiratát közölte le, mely vallásgyűlölettel vádolta meg a „szabadkőműves lapot” és védelmébe vette Samassa bíboros-érseket. Emellett felszólaltak a *Világ* és a „pártütők” tevékenysége ellen, mivel állításuk szerint:

¹⁷⁷ Eger, 1912. február 3. 1-2.

¹⁷⁸ Mucsi (szerk.) 1978: 743.

¹⁷⁹ Világ, 1911. december 29. 8-9.

¹⁸⁰ Világ, 1912. január 21. 19.

„Hazudnak, hogy ferdíthessenek; ferdítnek, hogy gyanúsíthassanak; gyanúsítanak, hogy vádolhassanak.”¹⁸¹ Bár az Eger ezután is folytatta „küzdelmét” a szabadkőművesség és a *Világ* ellen¹⁸², ezzel az írással nem csak ez a rövid polémia zárult le, hanem Samassa József egri érsek és bíboros szabadkőművességgel folytatott küzdelme is. Ennek egyik oka, hogy Samassa ez év augusztus 20-án 84 évesen, érseksége 40. évében elhunyt.¹⁸³

Ez a bemutatott 1912-es eset, illetve az 1901-es körlevél esete is – Pulszky Ferenc jogakadémiai botrányához hasonlóan – jól mutatja, hogy a szabadkőművesség megítélését elsősorban az egyházpolitikai kérdések határozták meg. A mozgalom tevékenységére a papság és a katolikus egyház fenyegetésként tekintett, amíg a szabadkőművesség a klerikálisokra, mint visszatartó erő gondoltak, mely gátolta a polgárosodás előrehaladását. Ez az ellentét a századfordulót követően csak intenzívebbé vált. Samassa József lokális sajtóban történt megnyilvánulása érseki pozíciójából fakadóan nagy figyelmet kapott a szabadkőművesek közösségében, akik így együttesen álltak ki az általuk „ellenséges” személynek tekintett főpappal szemben. Ezzel az eset csak tovább mélyítette a szabadkőművesség és a római katolikus egyház közötti több száz éves szakadékat.

5. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom elején felsoroltam a célkitűzéseimet. Célom volt bemutatni Eger városának helyi sajtóját, illetve a dualizmus kori szabadkőművesség történetét. Ezenkívül célom volt megvizsgálni, milyen kapcsolat állt fent az egri sajtó és a szabadkőművesség között. Ezeket három a sajtóban megjelenő szabadkőművesekhez köthető eseten keresztül részletesen bemutattam.

A magyar szabadkőművesség a dualizmus korában élte fénykorát. A mozgalom közel 13 ezer tagja között a korszak értelmiségi és politikai elitjének több képviselője is megjelent. Tevékenységük elsősorban humanista, emberbaráti célokból, a jótékonykodásból, illetve a magyar társadalom polgárosodásának támogatásából és segítéséből állt.¹⁸⁴ Megítélésükre nagy hatással volt az 1890-es években zajló egyházpolitikai reformokban vállalt szerepük, illetve a korszakban jelenlévő polgári radikalizmussal és demokratikus eszmékkel való kapcsolatuk.¹⁸⁵ Megnyilvánulásaik és tevékenységeik gyakran megjelentek a korszak sajtójában országos és lokális szinten egyaránt, beleértve Eger városának sajtóját is.

¹⁸¹ Eger, 1912. január 27. 3.

¹⁸² Eger, 1912. június 29. 1-3.; Eger, 1912. március 6. 5.; Eger, 1912. április 20. 1.

¹⁸³ Szecskó 2012: 87.

¹⁸⁴ L. Nagy 1988: 51–52.

¹⁸⁵ Pataky 1967: 4.; Ablonczy 2022: 13.

A vizsgálat alá esett hírlapok esetében megfigyelhető, hogy a szabadkőművesség megítélését elsősorban az egyházi, illetve aktuálpolitikai nézetek határozták meg. Ehhez kapcsolódva az egri sajtóban elsősorban az *Érseki Líceum Nyomdájában* megjelenő keresztény-konzervatív és ellenzéki újságokban foglalkoztak a témában, leginkább a függetlenségi ellenzéki *Eger* hírlap.

Az *Eger* hosszú működése alatt több olyan szabadkőművességhez köthető eset is megjelent a lapjain, melyeket helyi és országos szinten is nagy érdeklődés övezett a korabeli sajtóban. A Pulszky Ferenc előadása körüli vita, Samassa egri érsek és a szabadkőművesség kapcsolata, illetve az 1911-es becsületsértési ügy csak néhány, melyek jól mutatják, Eger sajtójában a szabadkőművesség túlnyomó részt negatív fényben, a társadalmi és erkölcsi rend, illetve a katolikus egyház ellenségeként tűnt fel. Ez következhet abból, hogy többségében az egyházi és az ellenzéki szellemű hírlapok foglalkoztak jelentősen a témával.

A vizsgálat viszont nem teljes körű. Kereteit térben és időben is egyaránt ki lehet terjeszteni. Egyfelől szabadkőművesség aktívan tevékenykedett az első világháború időszakában is, melyről a hazai sajtó is beszámolt. Másfelől a Tanácsköztársaság és a Horthy-rendszer idején történt beszüntetésüket is érdeklődés övezte az országban, beleértve Eger sajtóját is.¹⁸⁶ Ennek vizsgálata további észrevételekkel járulna hozzá a vizsgálatához. Emellett szintén újabb eredményeket hozhat a témakör vármegyei, vagy éppen regionális szinten való vizsgálata is, hiszen Eger közelében több olyan jelentős település is volt, melyek sajtója a korszakban foglalkozhatott a szabadkőművesség témájával. Közülük talán legjelentősebb ilyen téren Gyöngyös városa, hiszen a település társadalmi életében aktív szerepe volt a szabadkőművességnek, így sajtójában való megjelenése párhözamba állítható az egri sajtóban leírtakkal.¹⁸⁷

Összegezve Eger városi sajtója jól bemutatja, hogy a dualizmus kori sajtóban milyen kérdések merültek szabadkőművességgel kapcsolatban. Egerben bár nem vetette meg a lábát a mozgalom, a város ellenzéki és egyházi jelenléte miatt gyakori téma volt a helyi lapok lapjain. Megítélésükre egyaránt befolyásolták az aktuális politikai nézetek, illetve a hírlapokra hatást gyakorló katolikus szellemiség. Ennek következtében a szabadkőművesség kérdése vallás-, illetve pártpolitikai színezetben jelent meg, így a mozgalomra, mint ellenségképre tekintettek.

¹⁸⁶ Ablonczy 2022: 27–31.; Vári 2022: 129–130.

¹⁸⁷ Eger, 1911. április 15. 4.

FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

FORRÁSOK:

Eger 1863–1893/1910–1914

Népujság/Egri Népujság 1869–1893

EEK=*Egri Egyházmegyei Közlöny* 1869–1914

Egri Híradó 1894–1910

Eger és Vidéke/Egri Ujság 1884–1914

Budapesti Hírlap 1911

Az Est 1911

Egyenlőség 1911

Kelet 1890-1914

Magyarország 1911

Magyar Szó 1901

Népszava 1911

Pesti Hírlap 1911

Pesti Napló 1911

Világ 1910-1914

Mezei Ernő 1911: Uj állam-építők. *Magyar Figyelő* (1.) 1. 425–434.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM:

A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Hivatalos Weboldala: *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy*.

Ablonczy Balázs 2022: *Száz év múlva lejár? Újabb Trianon legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest.

Aczél Eszter 1999a: Pulszky Ferenc szabadkőműves pohara a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Folia historica : a Magyar Nemzeti Múzeum évkönyve (10.) 125–130.

Aczél Eszter 1999b: A magyarországi szabadkőműves mozgalom tárgyi emlékei I. rész A fényképek. *Folia Historica* (10.) 133–188.

- Arató Frigyes 1902: *Szabadkőművesség*. Márkus Könyvnyomdája, Budapest.
- Bangha Béla 1920: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Szent István Társaság, Budapest.
- Barna Béla 2014: A rendszeres egri sajtó indulása: az Egri Értesítő és az Egri Posta (1860–1863). In: Buzinkay Géza – Széchenyi Ágnes (szerk.): *(MAGYAR) NEMZET ÉS EURÓPA. Tanulmányok a 70 éves Martin József tiszteletére*. Líceum Kiadó, Eger, 17–36.
- Barna Béla 2015a: Az Eger című lap és szerkesztői 1863-1893 között (1863. július 2. - 1893. szeptember 26.). In: *Múltbeli tapasztalatok, jelenkori feladatok: Válogatás a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatóinak tanulmányaiból (Magyar Tudomány Ünnepe 2014)*. Eszterházy Károly Egyetemi Főiskola Kiadó, Eger, 135–152.
- Barna Béla 2015b: Az Eger és Vidéke hetilap (1884-1893) és újságírói. In: *PhD-hallgatók III. konferenciája, 2014. május 16.* Eszterházy Károly Egyetemi Líceum Kiadó, Eger, 22–42.
- Barta Tamás 1873: *A szabadkőművesség: Kimerítő felvilágosításul a magyar intelligencia számára*. Érseki Lyceumi Könyvnyomda, Eger.
- Benedek Szabolcs 2006: *A szabadkőművesség eredete: A hermetikus hagyományoktól az első nagypáholyig*. PONT Kiadó, Budapest.
- Benedek Szabolcs 2020: A szabadkőművesség eredete. *Rubicon* 2020. 4–7. Budapest.
- Berényi Zsuzsanna Ágnes 2003: Adatok a magyar szabadkőműves szervezetek és intézmények történetéhez. *Múltunk Politikatörténeti folyóirat* (48.) 3. 180–210.
- Berényi Zsuzsanna Ágnes 2006a: A „Budapest” páholy története. In: *Szabadkőműves Páholyok Budapesten*. Heraldika, Budapest, 10-43.
- Berényi Zsuzsanna Ágnes 2006b: A szabadkőművesség rövid története. In: *Szabadkőműves Páholyok Budapesten*. Heraldika, Budapest, 4-9.
- Csorba László 2020: Nemzet, haza, kalapács. A Kossuth-emigráció és a szabadkőművesség. *Rubicon* 2020. 52–63. Budapest.
- Csunderlik Péter 2020: A Galilei Kör és a szabadkőművesség. *Rubicon* 2020. 64–69. Budapest.
- Deák Ágnes 2006: Államrendőrség és besúgóhálózat Magyarországon egy rendszerváltás fordultós hónapjaiban (1860-1861). *Századok* (140.) 6. 1551–1573.
- Dolmányos István 1968: A „Lex Apponyi” : az 1907. évi iskolatörvények. *Századok* (102.) 3–4. 484–535.
- Ekert Anna Zsófia 2013: *A szabadkőművesség történeti és eszmei háttere*. Miskolci Egyetem, Miskolc.

- Gross Robert A. 2017: Lodges and Lyceums, Freemasonry and Free Grace. *Massachusetts Historical Review* (19.) 1–22.
- Gulyás László 2020: Az Osztrák-Magyar Monarchia bukása. Volt-e jelentősége a szabadkőművesek tevékenységének? *Rubicon* 2020. 72–75. Budapest.
- Haág Zalán 2007: A politikai antiszemitizmus a dualizmuskori Magyarországon. *Belvedere meridionale* (19.) 1–2. 63–68.
- Heverdle László 1978: Fejezet a polgári radikális sajtó történetéből (A Világ szabadkőműves kapcsolatai). *Magyar könyvszemle* 144–156.
- Horváth Levente 2021: Egy minisztertanácsi ülés nyomában - Tisza Kálmán bukása a források tükrében. *Fons : forráskutatás és történeti segédtudományok* (28.) 2. 253–275.
- Huszár Károly 1910: *A szabadkőművesség nemzeti veszedelem*. Sárvár.
- Kántás Balázs 2021: *A magyar „Fehér szabadkőművesség”*. Horthy-korszak Történetének Kutatásért Társaság és Magyar Elektronikus Könyvtár, Budapest.
- Kenyeres Ágnes 1982a: Pulszky Ferenc. In: *Magyar Életrajzi Lexikon L-Z*. (Magyar Életrajzi Lexikon 2.) Akadémia Kiadó, Budapest, 448–449.
- Kenyeres Ágnes 1982b: Samassa József. In: *Magyar Életrajzi Lexikon L-Z*. (Magyar Életrajzi Lexikon 2.) Akadémia Kiadó, Budapest, 566.
- Klestenitz Tibor 2013: A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején. *Magyar tudomány* (174.) 5. 548–552.
- Klestenitz Tibor 2018: Az egri főegyházmegye katolikus sajtója a dualizmus korában. In: *Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből*. (Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai 1.) Érseki Vagyongazdálkodási Központ, Eger, 139–152.
- Kun Miklós 1979: A baloldali szabadkőművesség, mint ideológia és szervezeti keret a 19. század közepén. *Századok* (113.) 5. 792–850.
- Kurucz Péter 2020: Széphalom Orpheusa. Kazinczy Ferenc. *Rubicon* 2020. 46–51. Budapest.
- L. Nagy Zsuzsa 1973: A szabadkőműves mozgalom szerepe a két világháború között. *Századok* (97.) 2. 329–388.
- L. Nagy Zsuzsa 1988: *Szabadkőművesség*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- L. Nagy Zsuzsa 1998: A magyar szabadkőművesség. *Iskolakultúra* (4.) 11-12. 53–58.
- Miskolczi Ambrus 2020: Titkostársasági demokratikus kultúra. A szabadkőművességtől a nyilvánossáig. *Rubicon* 2020. 24–35. Budapest.
- Mucsi Ferenc (szerk.) 1978: *Magyarország Története 1890-1918*. (Magyarország Története 7.) 2. kötet. Akadémia Kiadó, Budapest.

- Nacsády Péter 1998: A magyar szabadkőművesség rövid története. In: *Szabadkőműves gondolatok*. Belváros kiadó, Budapest, 40–61.
- Oréface Jacques 1994: J. O. Anderson utódai. In: Márton László (Szerk.): *Szabadkőműves gondolatok*. Belváros kiadó, Budapest, 33–39.
- Ortutay Gyula 1980: Mária-kongregáció. In: *Magyar Néprajzi Lexikon K-Nyé*. (Magyar Néprajzi Lexikon 3.) Akadémia Kiadó, Budapest, 520–521.
- Pataky Lajosné 1967: *A szabadkőműves szervezetek levéltára*. (Levéltári Letárak 39.) Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest.
- Péter Róbert 2020: Az első magyar szabadkőművesek. *Rubicon* 2020. 8–11. Magyar Posta Zrt. kiadás. Budapest.
- Pipes Daniel 2007: *Összeesküvések. A paranoia évezredes története (Conspiracy. How The Paranoid Style Flourishes and Where it Come from)*. Agave Kiadó, Budapest.
- Pók Lajos 1991: Szabadkőművesség - 1990. *Világosság* (32.) 1. 62–69.
- Pölöskei Ferenc 2008: A pártstruktúra Magyarországon a dualizmus korában. *Múltunk* (53.) 4. 292.
- Prohászka László 2010: Samassa József ábrázolása Beck O. Fülöp művein. *Az Érem* (66.) 2. 17–21.
- Raffay Ernő 2011: Az egyházpolitikai küzdelmek és a szabadkőművesség. *Aracs* (11.) 4. 95–99.
- Raffay Ernő 2012: *Politizáló szabadkőművesség. Jászi Oszkár és a Martinovics páholy államellenes tevékenysége 1906-1912*. Kárpátia Stúdió, Budapest.
- Shön István 2000: A magyar szabadkőművesség hivatalos folyóiratai. *Magyar Könyvszemle* (116.) 2. 175–190.
- Smith Allan James 2003: Sisters of Another Sort: Freemason Women in Modern 1725-1940. *The Journal of Modern History* (75.) 4. 783–835.
- Somogyi István 1929: *A szabadkőművesség igazi arca*. I.-II. kötet. Budapest.
- Szabó Dániel 1977: A Néppárt magalakulása. *Történelmi Szemle* (20.) 2. 169–208.
- Szabó Ildikó 2006: Nemzetfogalom és nemzeti identitás a dualizmus korában és a Horthy-korszakban. *Politikatudományi szemle* (15.) 1. 201–248.
- Szabó Piroska – Kántás Balázs (szerk.) 2019: *A szabadkőműves dosszié*. Nagy Lajos Kiadó, Budapest.
- Szecskó Károly 1998: A Népűjság (1869-1893). *Magyar Könyvszemle* (114.) 1. 26–40.
- Szecskó Károly 2012: Újabb adalékok Dr. Samassa József (1828-1912) életrajzához. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (24.) 1–2. 85–89.

- Törő András 1999: A megrágalmazott Kossuth. *Világosság* (11.) 1. 74–76.
- Tüskés Gábor 2020: 33 jelkép. Szabadkőműves szimbólumok a 18. században. *Rubicon* 2020. 36–39. Budapest.
- Vári László 2012: Hadik Barkóczy Ilona és a szabadkőművesek. *Aetas* (27.) 3. 49–62.
- Vári László 2018a: Szabadkőművesség Magyarországon ma és tegnap. *Szépirodalmi figyelő* (2.) 59–76.
- Vári László 2018b: Magyar szabadkőművesség külföldön. In: *Szabadkőművesség - titkok nélkül*. Noran Libro Kiadó, Budapest, 93–109.
- Vári László 2022: A háború támogatásától a békekezdeményezésekig. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy kapcsolatrendszere 1914–1919 között. *Aetas* (37.) 4. 129–136.
- Vári László – Orbán Péter – Péter László 2013: A Magyarországi Szabadkőművesek Reform Nagypáholya. *Aetas* (28.) 4. 145–166.
- Vigh Károly 1983: Pulszky Ferenc levelei a Magyar Nemzeti Múzeumban. *Folia historica : a Magyar Nemzeti Múzeum évkönyve* (11.) 86–103.
- York Neil L. 1993: Freemasons and the American Revolution. *The Historian* (55.) 2. 325–330.
- Zbiskné Hering Margit – Zahemszky László 1971: A szovjet népek kultúrája az első világháború előtti egri sajtóban. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis (Nova series)* (9.) 419–435.
- Zmák Tamás Tibor 2023: A szabadkőművesség és az 1918–1919-es forradalmi kormányok. *Újkor.hu*.